

אמונת עתיד

"אמונת - זה סדר זרעים" (שבת לא ע"א)
"שפאמין בחי העולמים וזרע" (מדרש שוחר טוב תהילים יט).

גליון מס' 47
אייר - סיון תשס"ב

דמי מינוי לשנה: 36 שקל

אינטרנט
www.toraland.org.il
דואר
Mahon@inter.net.il

בהוצאת
מכון התורה והארץ
כפר דרום - חבל עזה
טל. 08-6847325
פקס. 08-6847055

עורך:
הרב דורון ותקין

מערכת:
הרב דורון ותקין
הרב אביגדור לוינגר
הרב יואל פרידמן
הרב גבריאל קדוש

החוברת יצאה לאור
בסיוע המשרד לענייני דתות
אגף לארגונים ומוסדות
המחלקה לישיבות

כל הזכויות שמורות

ISSN O793 - 4262

סדר ועימוד
א"א 6847761 – 08

דפוס חמד בע"מ, ירושלים
כל הזכויות שמורות

תוכן

מאמר מערכת

- 5 הרב דורון ותקין מקדושה למלכות ✓

הגות

- 8 הרב ראובן נתנאל ותשאני רוח ✓

מאמרים

- 17 הרב אברהם יעקב שרייבר קונטרס "ובשביעית מלחמות" ✓
 20 הרה"ג יעקב אריאל הירא ורך הלבב ✓
 22 הרב יעקב זיסברג מצוות ישיבת א"י – מצווה עצמית ✓
 33 הרב אהוד אחיטוב קטיף תיירותי ✓
 39 הרב יעקב אפשטיין תרופת חמץ שעבר עליה הפסח ✓

תגובות

- 42 הרב יעקב אפשטיין ביעור פירות אוצר בית דין ✓
 44 מר אהוד טוקטלי "אדמה" דוקודרמה סרט ✓

רשימת המשתתפים בקובץ (לפי סדר הא' ב')

מכון התורה והארץ	הרב אהוד אחיטוב
מכון התורה והארץ	הרב יעקב אפשטיין
רב העיר רמת גן, נשיא מכון התורה והארץ	הרה"ג יעקב אריאל
מכון התורה והארץ	הרב דוד ורתקין
מרכז מכון להכשרת מורים שליד ישיבת קרני שומרון	הרב יעקב זיסברג
תסריטאי	מר אהוד טוקטלי
רב היישוב עצמונה	הרב ראובן נתנאל
רב היישוב כפר דרום	הרב אברהם יעקב שרייבר

מקדושה למלכות

ימי ספירת העומר המביאים למתן תורה מעוררים את הקדושה בישראל, והקדושה מרוממת אותנו למלכות. דוד מלך ישראל נולד ונפטר בשבועות.

כותב הרב קוק זצ"ל בתשובה (משפט כהן עמ' רעג-ד):

"ומתוך הקדושה שיש בכללות כנסת ישראל, צריכה להיות גם הנהגת המלכות שלה ע"פ התורה, וע"כ צריך המלך שני ספרי תורה (כסנהדרין כא ע"ב), והיינו ספר תורה אחת בתור איש ישראל והשניה בשביל לימוד הנהגת המלוכה".

הנהגת המלכות והשלטון נדרשת לישראל לפי מעלתם העליונה שהם עם של תורה ודעת אלוקים. עם מיוחד שהנהגתו הציבורית והתנהגותו הפרטית הם על פי מוסר אלוקי שרק התורה יכולה לחנך ולבנות. טהרת דעת שנתבעת עצמאית מגדלות הנשמה של העם. לכן למלך היו שני ספרי תורה שילמד את תכונת המלכות שאופיינית לעם סגולה, שאיננה לפי אמות מידה אנושיות או פרטיות השכיחות בין הגויים, אלא הנהגה תורנית קדושה.

הגמרא (מ"ק טז ע"ב) מספרת על תכונותיו המיוחדות של דוד המלך: "בשעה שהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ". מפרש הרצ"י קוק זצ"ל (לנתיבות ישראל ב עמ' כט): "סגולה דוידית מיוחדת: עדינות בשעה שנוסק בתורה — וקשיחות בשעה שיוצא למלחמה כפילות — אחידות היא זו של האישיות השלמה. שני צדדים אלה אינם מנגדים זה את זה, אלא תואמים ושלימים משלימים ומשכללים זה את זה. מתוך עדינותה של ההתעסקות בתורה מופיעה התקיפות המלחמתית כשהיא מצווה ודרושה — והרי היא גם נמשכת לתוכה וגם מוכיחה למפרע על גבורת-האצילות והוד-התקיפות אשר ביסודה".

זאת אומרת, שהתורה המולידה את התביעה והגדלות של ההנהגה המלכותית ממנה ההנהגה המלחמתית והצבאית של ישראל — "הלכות מלכים ומלחמותיהם" כפי לשון הזהב של הרמב"ם. העיסוק במלחמה אפילו משכלל ומעמיק את עסק התורה בהרמת ערכיות החיים, ומצמיח בישראל תביעה לשלטון ערכי וחזק, אומץ ותקיפות ביחס לארץ וסדרי חברה ומדינה.

ימי העומר היו והנם ימים של התגברות הרוח, ומהם גבורת המלחמה וקידוש ה'. התעוררות לאומית לקדושה מרימה את קרנם של ישראל, ודוחפת מבפנים את התעצמות הדרישה לתורה ולמלכות. כמו שכותב הרב קוק זצ"ל (אורות עמ' קעא):

"ודאי יש צורך לעולם וגם לישראל בגיבורים כובשים. אבל מה שיתן את רוח הגבורה להיות הולך וחי מתאים לטבע האומה במקוריותה, זאת היא כל תביעת הקדושה, התורה והמצוה, גודל ההשגה וטהרת החיים וקדושתם".

השנה קדמו לימי העומר ימים של גבורה ומסירות נפש, כשלאורך תקופה ארוכה סופגת מדינת ישראל התקפת טרור רצחנית של רשעים שפלי נפש,

שמנסים לערער את שלטון המדינה בארצה ומולדתה.

לאחר הפיגוע במכינת "עצם" בעצמונה, כתב אחד הרמ"ם:

נפל דבר בתוכנו, נעו כותלי בית — המדרש,

זעו חברים, משהו מבפנים, בתוכנו, עשה תנועה חדה.

בלילה אחד הגיחה אל עברנו מידה של דין, ואנו מבקשים למתקה,

להופכה למידה של רחמים.

"ומה מעבדות לחירות אמרין שירה, ממוות לחיים לא כל שכן?" אך אנו לא יצאנו ממיתה לחיים, גם מתנו, גם נפצענו, גם קרו לנו נסים וגם יצאנו לחיים.

ובכל זאת נתקיים בנו "ממיתה לחיים", כביכול נולדנו מחדש.

ישנה המכינה שלפני וישנה המכינה שאחרי.

זה כנראה צריך להיות משהו אחר, זה אכן משהו אחר.

בא אלינו המלאך, הכה בנו ואמר לנו בקול גדול: גדל! גדל! גדל!

ואנו שואלים את עצמנו לאיזה כיוון נגדל? מה צריך עכשיו לצמוח מתוכנו כיחידים, כמכינה, כעם?

אריק, ערן, אריאל אשר וטל (לפי סדר התעלותם לשיבה של מעלה) לא עלו והתעלו על קדושת השם רק בכדי שנתעצב, נצטער ונחזור לשגרה, **הם התעלו כדי שנתעלה יחד עימם.**

ישנו חשבון הנפש האישי של כל אחד, הרי אף אחד לא יעשה את העבודה בשבילך, אבל יש את חשבוננו כמשפחה, חשבון הנפש הציבורי שהרי מה שקרה לא קרה לאף אחד באופן אישי, זה קרה לכלל ישראל!

רבי שמעון בר-יוחאי מוסר לנו ידיעה: "שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתן אלא על-ידי יסורין ואלו הן — תורה, ארץ-ישראל ועולם הבא... ארץ-ישראל דכתיב "כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלוקיך מייסרך" וכתיב בתורה "כי ה' אלוקיך מביאך אל ארץ טובה". משמע שלא ניתן לפגוש את ארץ-ישראל שלא על-ידי יסורין, כי היסורין מזעזעים את הקרקע — שלכאורה מוצקה — שעליה אנו עומדים, מציפים הם את העומק שבחיים על פני השטח.

לא שרד עמנו את כל ההסטוריה הקשה כדי להקים חברה, מדינה עם קצת שקט. יש עומק לחיים הישראליים, יש בהם תוכן חיים, יש בהם אידיאל. ואם אותם עומקים, עומקי אמונה, אם אותם תוכני חיים ושאיפות חיים של קדושה, של מוסר, של קרבת אלוקים לא יופיעו ויתגלו בנו אזי למה לנו חיים. לשם אנו נגדל...

אל אותנו שם השם שאמור להיקרא בנו ושהולך ונקרא בנו.

נחמו עמי!

אנו מבקשים מרבש"ע שינחם אותנו, אבל יותר משאנו מבקשים שינחמנו, אנו מבקשים שיתן בנו כח, שיתן בפינו מילים לנחם את משפחות אחינו... מבקשים אנו כח לנחם את עם ישראל נחמת אמת מרוממת.

מהמוות הזה עוד יופיעו חיים מלאי עוצמה מלאי טהרה! בשעות האבל והייסורים ביקשנו, ביקש כל העם, חיים של עוצמה וטהרה... ב"ה קמה הרוח בראש הממשלה וממנו לממשלה, לצבא – חיילים סדירים ומילואים, ושאר זרועות הביטחון שיצאו ללחום ברשעה ולמגרה. כולם לחמו ב"רוח גבורה" מתאימים ל"תביעת הקדושה", ל"גודל ההשגה וטהרת החיים וקדושתם" ביוזמים ובלא יודעים.

זכינו גם השנה, להתעוררות גבורה לאומית מתוך עוז של מוסריות בצדקת התביעה האלוקית על הארץ. ההתעוררות מחוברת עם הצימאון הפנימי לקדושה בין פסח לעצרת.

מעמדתה החסונה של הממשלה להשמיד את הטרור ורשעותו, התחזקנו שבעתיים נגד עמי תבל שמנסים בכל מיני דרכים לשבור את רוחנו וצדקתנו באמת האלוקית של חיינו.

אנחנו מלומדי מלחמתו של אברהם אבינו, שאמר לו הקב"ה (ב"ר פר' מד ז): "אותן אוכלסין שהרגת קוצים כסוחים היו". העימות עם מוסריותם השקרית של הגויים לעומת היושר היהודי, מזכיר ומעורר את הקשר בין הכוחות שהיו בדוד המלך, כח התורה וכח המלחמה. התורה מעמידה אותנו על התביעה למלחמה צודקת. ומלחמה עיקשת מול אויב אכזר מעוררת את התביעה למוסר וצדק של תורה.

המלחמה סביבותינו משפיעה על חיי ההתיישבות. בגליון הנוכחי שיעור שניתן ע"י הרב ראובן נתנאל רב היישוב עצמונה, בהתעצמות הארועים והמלחמה. הבאנו משיעור בנושא איסור הפחד בשעת מלחמה לתושבי הספר, מקונטרס "ובשביעית מלחמות" שהודפס לאחרונה, ונכתב ע"י הרב א"י שרייבר רב הישוב כפר דרום. בהקשר זה הוספנו מובאה קצרה מתוך מאמר ארוך של הרה"ג יעקב אריאל שדנה באיסור הפחד במישור הציבורי והפרטי. לפנינו גם הפרק השני במאמרו של הרב זיסברג על מצות ישוב א"י לשמה.

סוגיה חדשה ובעייתית היא סוגיית הקטיף התיירותי, האם יש חיוב הפרשת תרו"מ או אפשר לאכול באופן חופשי גם ללא הפרשה. הרב אחיטוב בוחן את האפשרויות השונות, כשפסיקת ההלכה נגזרת מאופני ההגדרות השונות של הקטיף. על אלה נוספו תשובה של הרב אפשטיין בעניין תרופה שעשויה מחמץ ולא נמכרה לפני פסח, האם היא מותרת בשימוש, ושתי תגובות על הגיליון הקודם.

בברכת התורה והארץ

דורון ותקין

הרב ראובן נתנאל

"ותשאני רוח"

אתגרים אלוקיים בעת מלחמה*

א. רבש"ע מדבר אתנו דרך המאורעות

עלינו להכיר בצורה נכונה את המצב בו אנו נמצאים. אנחנו נמצאים במצב של מלחמה. ומשום כך אנחנו חייבים להתבונן התבוננות מעמיקה בדרכי הקב"ה, להבין את ההשגחה האלוקית בעת מלחמה. רבנו, הרב צבי יהודה זצ"ל אומר באחת משיחותיו (שמות עמ' 89):

"כי עין בעין ידאו בשוב ה' ציון". לכאורה "עין בעין" הוא ביטוי סתום, איך אפשר לראות עין בעין? אלא פירוש הדבר שיש לכוון את העין האנושית שלנו מול העין האלוקית, ואז רואים "בשוב ה' ציון". כמו כן, יש ביטוי בתורה "פנים בפנים דבר ה' עמכם". הכוונה היא שיש שייכות ודבקות הדדית של שומע ומשמיע, רואה ונראה. על האדם לכוון פניו מול פני ה', לכוון את עינו מול העין האלוקית, מתוך שייכות ודבקות. אחרת, מופיעים כל מיני סיבוכים באמונה. העין האנושית היא מצומצמת, שטחית ומסולפת, "האדם יראה לעינים", ועין ה' היא פנימית ועמוקה, "ה' יראה ללבב".

"כי עין בעין ידאו בשוב ה' ציון" (ישעיהו נב ח). הנביא מלמד אותנו שהאדם צריך לעבוד עבודה אמונית ומוסרית גדולה כדי לכוון את מבטו כלפי המבט האלוקי. את המבט והרצון האלוקי אנחנו מגלים בתורה, בעזרת חכמי הדורות, ובחיים דרך המאורעות. כל אחד ואחד באופן פרטי הקב"ה מדבר איתו. במה שהוא מצליח, במה שהוא נכשל ובמה שהוא מתקשה. אדם מרכז מאמץ לכוון מסוים ויש קשיים, בודאי צריך הוא לנסות לפענח את מה שהקב"ה רומז לו. צריך ללמוד להקשיב לקול האלוקי בעזרת לימוד התורה ושימוש תלמידי חכמים, לפעול ולבנות באמונה אלוקית במציאות. להקשיב למה שהקב"ה מדבר איתנו.

כמו בחיי היחיד כך ועוד יותר בחיי הכלל. ישנם זמנים בהם הקב"ה מדבר עם הכלל דרך המאורעות, והכלל נדרש להבין ולהתחבר אל מפעלות אלוקים, להתרומם להבנת המציאות דרך לימוד האמונה ולימוד התורה, בעזרת האמונה אנחנו ניגשים להבין את המאורעות.

* שיעור שניתן ביישוב עצמונה באייר תשס"א, ע"י רב היישוב הרב ראובן נתנאל. השיעור ניתן לאחר התקפת הפצמרי"ם הראשונה על עצמונה שהייתה בניסן תשס"א. מאחד הפגזים נפגעו בני משפ' ירד, האם ליה והתינוק אריאל. האם נפצעה מרסיסים שחדרו לגופה וחזרה לאיתנותה אחרי כמה ימים של אשפוז והחלמה. אריאל נפצע קשה מרסיס שחדר לראשו, הוא מתאושש ומחלים יפה ב"ה, הודות להרבה טיפולים מסורים של הצוות הרפואי, חיבה אהבה ומסירות של בני המשפחה. בעז"ה יחלים וישוב לבריאות שלמה עם כל פצועי וחולי ישראל.

שאם לא כן – מרוב סיבוכים ומרוב קשיים, יש התמהים האם לגאולה הזאת התפללנו!?

ראיית עין בעין היא מדרגה מיוחדת לזמן שלנו, "כי עין בעין יראו בשו"ב ה' ציון" זמן של שיבת ציון. זמן של דור מיוחד, תקופה של גאולת ישראל בדרך הטבע, גאולה של "קמעה קמעה". "מתוך שייכות ודבקות" – כדי להיות מסוגלים לשמוע את הקול האלוקי צריך דבקות אלוקית, צריך טהרה וקדושה. כשחלה על האדם השראת שכינה, קול ה' מדבר אליו, והוא שומע את דבר ה'. נשמת האדם היא חלק אלוקה ממעל, מוסתרת בגוף והיא חלק ממנו, וממילא המציאות החומרית מהווה חציצה כלפי היכולת לשמוע את דבר ה'. אך כאשר יש דבקות וטהרה פנימית, כאשר יש עבודה מוסרית ואמונית, אז האדם שומע את הקול האלוקי.

אם נכנסים לתוך קודש הקודשים פנימה, ללא דבקות אלוקית, ללא עבודה ועמל, עם הנעלים והבוץ, עם מחשבות החולין וקטנות המוחין של חיי היום יום, או אם נחזיק עיתון ביד או נשמע מהדורת חדשות, ובכלים אלו ננסה לפענח את רצון ה' בתקופתנו, אז יופיעו כל מיני סיבוכים באמונה, שאלות וקושיות, שעין הבשר המצומצמת והמטושטשת מתקשה לפתור.

מכאן שהדבר הראשון שאנחנו עסוקים בו, הוא ליצור את המבט הנכון כדי לנסות להבין את התהליך ההיסטורי בו אנו נמצאים. תקומת ישראל בארצו, זו מלחמה אחת ארוכה עם הפסקות. רבש"ע מדבר אלינו דרך המלחמה, מחנך ומעלה אותנו מהמבט האנושי אל המבט האלוקי, ועלינו לנסות לשמוע את דבר ה' בשעה מיוחדת זו.

ב. התעוררות ערכי הכלל בעת מלחמה

בשעת מלחמה מתעוררים בראשונה ערכי הכלל. וכך כותב הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז הל' טו):

"ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, **יידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה**. וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו, אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה".

"יידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה" – מלחמות ישראל, מלחמות ה' הן, והנלחם על כבודם של ישראל נלחם על כבוד שמים. המלחמה שלנו היא על יחוד ה'. קידוש ה' של ישראל הוא קידוש שם ה' בעולם וישועת ישראל ישועת ה' היא. צריך לזכור ולהפנים שמלחמות ישראל שבימינו אינן סכסוך מקומי, ויכוח טריטוריאלי ותו לא, אלא הרבה מעבר לכך. מלחמה על ארץ ישראל וכבוד ה' בארץ. הגמרא בסנהדרין (צז ע"א) אומרת: "בשביעית מלחמות". ומפרש רש"י במקום: "מלחמות בין עובדי כוכבים לישראל". מלחמות אומות העולם נגד ישראל הן מלחמות נגד הופעת אור ה' בעולם, נגד הופעת המוסר האלוקי בעולם. זו שליחותנו ההיסטורית, עליה אנחנו מתייסרים שנות עולמים. היום, יותר מתמיד, מתברר

שהמלחמה שהתחילה בשנה השביעית היא מלחמה על ירושלים, על הר הבית, על אופיה ועתידה של מדינת ישראל, כסא ה' בעולם.

אומר הרב זצ"ל (מאמדי הראי"ה עמ' 508):

"אין לנו כלל להתבוסש באותן המלחמות אשר עשינו לצרכי תקומתנו.

ובאותה המשטמה אשר עוררנו בלבבנו נגד הקמים עלינו להכחיד את קיומנו."

המלחמה מעוררת כוחות של הרס, אבל לא צריך להתבייש מעצם המלחמה. צריך לעסוק במלחמה מבלי לשמוח ומבלי ליהנות ממנה. לא יטיפו לנו מוסר אומות העולם שידיהם מגואלות דם יהודי משך אלפי שנות היסטוריה. שונאי ישראל בחוצפה נוראה מתפללים: מה?! היהודים מגינים על עצמם, איזה דבר משונה זה?! משתמשים בעודף כח! מה קורה ליהודים האלה?! כל שהסכימו לו היה לתת מקלט לשרידי שלדי אדם פליטי שואה. עמי תבל אינם מסוגלים לעכל שאנחנו עם ומדינה חופשיים בארצנו. ישמעאל ועשו חברו יחדיו בנסיון לעכב את תקומתו של העם היהודי ושיבתו הריבונית לכל חלקי ארצו. לא רק העולם הערבי המאוחד נלחם בנו, כי אם העולם הנוצרי ובעצם כל העולם כולו מתקומם נגד קידוש ה' הגדול של גאולת ישראל. העולם כולו עדיין משתומם מהתופעה המופלאה שהעם היהודי לוקח אתריות על גורלו ושב לארצו בגבורה בלתי מתחשבת בעמי תבל. הפצמ"ד הפלשתינאי, האם רק הפלשתינאים יורים אותו?! פיגועי הירי או התופת, חגורות הנפץ וכל שאר הפיגועים האם רק הפלשתינאים מפוצצים אותם?! כל האנושות כולה עומדת מאחורי ארועי הטרור, בעצם נגד מה שעם ישראל שב לארצו וקם לתחיה אחרי אלפי שנות גלות.

בדור כזה, דור שנטייתו ורצונותיו נתונים להנאות חומריות ולמימוש זכויות הפרט, דור של נהנתנות ורדיפה אחרי מותרות, יש שיכחה גדולה של ערכי הכלל והנצח של האומה. והנה באה מלחמה ומטלטלת את הפרטיות הזאת. המלחמה חושפת את העצמיות האמיתית שלנו. לפתע מתברר שהטבע הישראלי העצמי איננו פרטי. פתאום כולם כלליים. קורה משהו באחד האיברים של האומה וכולם מרגישים ונרעשים. ולאט לאט, מתוך הטלטלה של המלחמה ונוראותיה, מתעוררים ערכי הכלל, לדעת שאנחנו עם! "עם זו יצרתי לי, תהילתי יספרו". המלחמה הנוכחית עם הפלשתינאים בה נפגעים לנו גברים נשים וילדים היא מלחמה של כל העם. דברים שנשכחו מלב, דברים שאיננו עסוקים בהם חוזרים ונעורים. לפתע מדברים על אחדות, על ערבות הדדית. יהודים רבים, שעד אתמול היו נראים אבודים מאתנו, הנה מתעוררת בהם באופן מופלא סגולת נשמתם הישראלית, והם שבים לעמם, להתיישר בייסורי הכלל ולהתפלל להצלחתו. מתגייסים להילחם במלחמה, ולוחמים כתף אל כתף בלי להבין ולהסכים על הכל, כי משהו פנימי מתעורר ומלכד את השורות מעבר לחיי השגרה. את כל זה פועלת המלחמה.

ג. מנפלאות המלחמה – תשובת הדור

בתפילה אנחנו אומרים:

"כי הוא לבדו פועל גבורות, עושה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהילות, אדון הנפלאות המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. . . אור חדש על ציון תאיר, ונזכה כולנו מהרה לאורו".

הרב מעמיק לבאר את דברי רבותינו ז"ל שקשרו את ההשגחה האלוקית המתגלה במלחמה, עם הישועות הצומחות ממנה, וז"ל (אגרת תתי"ט. נכתבה בזמן מלחמת העולם הראשונה)

"שיחי ושיגי היוזר פנימיים כעת, הלא הינם איך מישרים מטילה, להוציא לאור עולם את ההכרה הברורה של ההארה האלוקית הגלויה שהחלה להיות כבר מוארה במהלך המאורעות. זריעת הצדקות, שהיא ההקדמה להצמחת הישועות ולבריאת הרפואות לכל המדוים האישיים והכלליים שיביאו להתגלותה של הנוראות, של התהילות והתחלת ההכרה של אדון הנפלאות, המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית, ומאיר אור חדש על ציון, ומצמיד אותנו לזכייה לאורים הללו ההולכים ונוגהים. וכל אלה הלא מסתעפים והולכים הם מבעל המלחמות".

ואכן חזונו של הרב זצ"ל התגשם, ואותה מלחמה נוראה הביאה למהפך עולמי שתוצאתו הישירה הייתה הצהרת בלפור והתעצמות תהליך שיבת עם ישראל לארצו. הקב"ה, הוא בעל מלחמות, והוא זורע זרע צדקות. את הזרע הוא מטמין עמוק באדמה. איננו יודעים מה יצמח ממנו. אבל יש לנו הבטחה אלוקית: מצמיח ישועות, אנחנו יודעים בוודאות שמזרע המלחמה תצמח ישועה גדולה לישראל. הקב"ה בורא רפואות לתחלואיו של דור שלם, דור מבולבל ואובד עצות. המלחמה מחוללת מהפכה בדור, תנועה גדולה של תשובה בדור. אמנם, עדיין אין זו תשובה במובן המעשי שלה, אבל יש כאן תשובה של עם המחפש משמעות להוייתו וקיומו. העם מתחיל לשוב אל עצמו, אל עצמיותו, אל ערכיו הנצחיים.

החברה הישראלית צריכה להכריע היום בשאלה למי שייכת הארץ הזאת. היא נדרשת לתת משמעות עמוקה יותר לקיומה של מדינת ישראל ולמפעל הציוני כולו. לא עוד מקלט בטוח ליהודים, כי אם ברור מעמיק של זכותנו ההיסטורית על ארץ ישראל, על ירושלים ועל הר הבית מקום מקדשנו. אנחנו צריכים היום לענות על שאלות יסוד ביחס לצדקת דרכנו ולעצם קיומנו כאן.

הצבור המאמין שהתנחל ביש"ע נמצא בלב לבו של הברור הזה. הפגישה של החברה הישראלית עם העוצמה הנפשית, הרוחנית והמידותית של המתישבים ביש"ע, מחוללת מהפכה בתודעה של הצבור כולו, והיא – היא תשובת הדור. כמובן, שינוי מושגי יסוד של עם שלם הינו תהליך של שנים, ואנו נמצאים רק בתחילתו. הרבה תלוי במבט שלנו על התהליך, סבלנות רוחנית כבירה המביטה

בעין אנושית אל העין האלוקית. חלילה, לא לשקוע ביאוש, בתסכול, בעצבנות ובכעס. אדרבא, עלינו להתגבר ולהתגדל מתוך המציאות המסובכת. הדבר תלוי בנו ורק בנו! מה שנראה כניסיון, מבחן, בעיה, קושי, יכול במבט מעמיק ועבודה רוחנית אמיצה להפוך לאתגר אלוקי, לאתגר של דור, למנוף לעליה והתגדלות.

"נורא תהילות" כי המלחמה היא נוראה. בנוראותיה של המלחמה לא אנחנו בחרנו, הלוואי והיינו מתעוררים בלי מלחמה ופצמרי"ם, בלי מטענים וחדירות. בעל המלחמות מצמיח ישועות דווקא באופן כזה. שמא אין לו דרך אחרת?! הקב"ה **"אדון הנפלאות"**, בצורה מופלאה ונשגבה מבינת אנוש, מטלטל את כל המציאות הציבורית שלנו ומרים אותה. המלחמה מעוררת אתגרים אלוקיים. אתגר המלחמה איננו נותן לנו לשקוע. המלחמה תובעת מאתנו להתגדל. להתגדל באמונתנו, ביראת שמים שלנו, במידות שלנו, באהבת ישראל שלנו, בקדושת הדבור שלנו ובקדושת מחננו.

רבי יהודה הלוי מסיים את ספר הכוזרי (ה כז) ואומר: **"ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכסף"**¹. אחרי מאה שנות ציונות וחמישים שנות מדינה, ההשגחה האלוקית מעלה אותנו לקומה חדשה של גילוי געגועים וכיסופים ומסירות נפש למען ארץ ישראל וירושלים, מהם – יתד ואבן פינה להמשך הופעת גאולתנו השלמה. זה ענינה של המלחמה שתוצאותיה: **"אור חדש על ציון תאיר"**. אור שנזכה לו כולנו, כולנו בלי יוצא מן הכלל, כולנו מבידי שיידח ממנו נידח.

ד. בנין המשפחתיות בעת מלחמה

בשעה שערך הכלל מתברר, מתבררים יחד איתו מערכות הפרט והמשפחה כתאים בתוך המערכת הכללית. כל תא תופס את מקומו ויעודו במערכת הכללית, ומתעלה עם עליית ערך הכלל. את היסוד הזה מלמד אותנו הרב מהגמרא במסכת שבת (נו ע"א):

"אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל היוצא למלחמת בית דוד כותב

גט כריתות לאשתו".

פשטם של דברי רבי שמואל בר נחמני, שיש חשש שמא הבעל לא יחזור מהמלחמה, מי יודע אם נמצא אותו לאחר סערת הקרבות? לכן הוא כותב גט כריתות לאשתו שלא תישאר חלילה עגונה. אבל בהבנה זו יש קושי; אמנם בנתינת הגט יש פתרון לבעיה שעלולה להתפתח תוך כדי המלחמה, אבל מאידך היא מחלישה את הלוחם, יש חשש שיפול ברוחו.

הרב בפירוש עין אי"ה (שבת ב עמ' 56) מעמיק לבאר את העניין, וז"ל:

"...תכלית מציאות האומה מצד צורתה, מצד נשמתה ואורח חייה, בשביל קדושתה ורוח ה' השפוך עליה, זהו האוצר היותר יקר מכל חמדה, זהו

1. תרגום ר' יהודה אבן תיבון

החפץ העליון של כל יחיד באומה ושל הכלל כולו. זהו הנותן עוז ועטרה להויית המשפחה עצמה בצביונה המקודש הישראלי. **ע"כ, בבוא התור לעבוד לטובת האומה בכללה, אז כשרגא בטיהרא תבטל אהבת המשפחה, לבל תחלל את עוז אהבת האומה.** היציאה למלחמה לא הייתה ע"פ חשבון של הצלחת הפרט, שחשב שכשישוב מן המלחמה יהיה מוצלח ומאושר."

הגעגועים האמיתיים של נשמתנו האלוקית, הם הגעגועים והציפיה להופעת שם ה' בעולם, להופעת האומה בשלמותה בארצה. חיי היום יום, הם אשר משכיחים מהאדם את מגמת חייו האידיאלית. אנחנו מוצאים את עצמנו עסוקים וטרודים בחיי החולין שלנו. והנה, פתאום פורצת מלחמה, מלחמת האומה על ארצה, על קיומה ועל עתידה. כל הבית מזדעזע. אומר הרב: **"זהו הנותן עוז ועטרה להויית המשפחה עצמה בצביונה המקודש הישראלי"**. הבית הישראלי איננו עניין פרטי. אי אפשר להשפיל את חיי המשפחה ואת חיי האישות לחיים של נהנתנות חומרנית ששם שמים ניטל מהם. המשפחה היהודית היא ממשות אידיאלית קדושה וטהורה.

המלחמה מעלה את כל הבית למה שהוא ראוי להיות, למה שהוא שייך אליו באמת. הבעל המתגייס למלחמה, לוקח יחד איתו את כל משפחתו, לגעגועים היותר נשגבים של: **"איש ואשה זכו שכניה בניהם"**, להשרות שכניה בעולם הזה, ולא להתעסקות אין סופית ומייגעת בעניינים של שיגרה.

"בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות". יש כאן ישועה לבית היהודי, לקדשו, לגדלו לרוממו לגובה שהוא ראוי להיות שם. כמובן, מוטב היה אם היינו מגיעים לכך בלי מלחמה, אבל ברצון או באונס עם שלם מגויס למלחמה, והבית עולה ומתעלה. זו כוונת הרב: **"בבוא התור לעבוד לטובת האומה בכלל"**. יש עת כזאת שנקראת **"אתגרים אלוקיים בעת מלחמה"**. יש עת שלום ויש עת מלחמה, ואסור לטעות! אנחנו נמצאים בעת מלחמה. כשמגיע הזמן שהקב"ה בחר בו, אז **"כשרגא בטיהרא תבטל אהבת המשפחה, לבל תחלל את עוז אהבת האומה"**. היציאה למלחמה לא הייתה על פי חשבון של הצלחת הפרט. הצלחת הפרט כמו שהיא אצל אומות העולם, לחלק את השלל, לחטוף בכוח הזרוע נתחי אדמה מעמים שכנים. אבל בישראל לא כך הוא, עם ישראל היוצא למלחמה, יודע ידיעה פנימית שעל יחוד ה' הוא יוצא למלחמה. אפשר לדחות בשתי ידיים את ההתבוננות במגמה האלוקית העולה מהמלחמה. אבל יש גם דרך אחרת, לראות את כל המציאות כאתגר, האתגר האלוקי שבמלחמה.

ה. "ותשאני רוח" – נפעלות אלוקית

הרב צבי יהודה זצ"ל אומר (שיחות הרצ"י בראשית עמ' 191):

"ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול, ברוך כבוד ה' ממקומו". יש אדם שנפעל על ידי דחיפה אלוקית, כגון אברהם אבינו שנפעל על ידי הציווי האלוקי **"לך לך מארצך, וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך"**. לעומת הפעילות

של אברהם אבינו, יצחק אבינו הוא כולו נפעל. נפעלות ע"י ההנהגה וההשגחה האלוקית היא גדולה מפעילות, אשר כל ערכה הוא אנושי".

אדם יכול להיות נישא על ידי רוח כבירה. אומר הנביא: "ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול" (יחזקאל ג, יב). הרב חרל"פ זצ"ל הסביר: יש טועים לחשוב שהעולם הזה הוא העולם שמתחוללים בו מהפכות גדולות, שינויים בעלי משמעות אוניברסלית – היסטורית. כאן יש חידושים והמצאות, ואילו בעולם הרוח הכל רגוע, שקט ומונוטוני. ההפך הוא הנכון: "ותשאני רוח, ואשמע אחרי קול רעש גדול". בעולמות העליונים, שהם המקור למציאות העולם הזה, שם מתחוללים השינויים הגדולים, שם יש תנועה אדירה, יותר מכל מה שאנחנו יכולים לקלוט במציאות העולם הזה.

מכאן נלמד שהטלטלות והמלחמות שאנחנו רואים בעולם שלנו, הן כאין וכאפס לעומת מה שבאמת מתחולל במקור ההויה. בעולם יש רעש גדול, אבל בשמים בשעת מלחמה יש רעש הרבה יותר גדול, יותר גדול מכל הפיצוצים והפצמרי"ם שנופלים ושומעים כאן בארץ. הרעש הגדול בעולם העליון מכריז ואומר שיש תהליך מעמיק ושורשי לגאולתם של ישראל.

אברהם אבינו הוא ענק "יש אדם שנפעל ע"י דחיפה אלוקית, כגון אברהם אבינו שנפעל ע"י הציווי האלוקי "לך לך". את יצחק אבינו לוקחים לעקידה, משדכים לו אישה, הוא פסיבי. גם כשהוא חופר בארות, הוא חופר את הבארות אשר חפר אביו, הוא כביכול איננו מחדש שום דבר מעצמו – "לעומת הפעילויות הענקיות של אברהם אבינו יצחק אבינו הוא כולו נפעל".

הרב צבי יהודה זצ"ל מלמד אותנו יסוד חשוב: "נפעלות ע"י ההנהגה וההשגחה האלוקית היא גדולה מפעילות, אשר כל ערכה הוא אנושי". בודאי יש באברהם אבינו דברים גדולים שאין ביצחק, אבל יש ביצחק מה שאין באברהם, יצחק הוא כל כולו קודש קודשים, כל כולו עולה תמימה, כל כולו נפעל על ידי הרוח האלוקית "ותשאני רוח". הרוח האלוקית מרימה אותנו עכשיו יותר מתמיד. הקב"ה מטלטל ומרים אותנו, מנשא אותנו ואנחנו נפעלים ע"י הרוח האלוקית. התנשאות הרוח לוקחת יחד את כל האומה עם כל יחידיה, ומרימה את כל המכלול לגובה הראוי והמתאים לו.

בשעה שהאירועים מפעילים אותנו, משגבים ומסגלים אותנו בהכנה ובהקשבה, הם מתאימים ומתממים אותנו לשמוע את הקול האלוקי "ואשמע אחרי קול רעש גדול". אנחנו נפעלים ע"י הקולות, הקולות הם הפעולות האלוקיות שמכשירות את השינויים והחידושים שנולדים בכוח החיים, בפנימיות הנשמה הכללית וממנה לנשמות היחידים, בצמידות מוחלטת לרחשים האלוקיים.

ו. "ההכרח" האלוקי לגדול

המלחמה הזו בסגנונה המיוחד היא מהלך אלוקי שנועד להתסיס את הכוחות, להציף את הנפשות ממעמקים חדשים של הרוח האלוקית, המפיחה

חיים בלב העם. המהלך האלוקי הוא "הכרח", היינו פעולה אלוקית שמעבירה אותנו מפועלים לנפעלים, תחת המסווה של ההכרח והמהלך. אבל כביכול אנחנו מנהלים ושולטים במצב. אם נרים את הכפפה ונוליד את המהלך הרי שאנחנו פועלים עם א-ל, מכוונים את העין שלנו לעין האלוקית. אולם אם נניח למצב וננסה להתמודד בו עם ההבנות הקודמות, לא נוכל לו כיון שהוא "הכרח" אלוקי להשתנות. מוסיף הרב במאמרי הראי"ה (שם) ואומר:

"העם אשר הכיר יפה את מטרת הוייתו, בהרגשה של חיים פנימיים, כל מה שהוא עושה לסול לו את דרכו בחיים, בין שהן פעולות חיוביות ובין שהן פעולות שליליות, עושה הוא בשביל נשמתו המכה גלים בקרבו ואומרת לו גדל".

משפט מופלא של הרב: כל מה שהעם עושה, "עושה הוא בשביל נשמתו המכה גלים בקרבו ואומרת לו: גדל!" כל מה שרואים עכשיו, זו התעוררות של נשמת האומה המפעמת בקרבה. כדברי חכמינו ז"ל במדרש (ב"ר פ"י פר' ו) שאין לך עשב בעולם שאין לו מלאך שמכה עליו ואומר לו גדל. מיהו המלאך שאומר לעשב גדל? המלאך הוא הכרח פנימי בכוח הטבע של העשב, הדוחף אותו דחיפה נסתרת – במסווה של חוקיות טבעית, לקיים את מה שהוא נברא למענו לגדול ולפרוח.

הקב"ה "בודא כל הנשמות", ברא אותנו עם נשמה אלוקית, נשמה שמכה בקרבנו ואומרת לנו תגדלו. נשמת האדם איננה נותנת לו מנוחה ואומרת לו: גדל! חכמינו ז"ל אומרים (במדרש שם): "א"ר סימון אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואומר לו גדל. הה"ד "הידעת חוקות שמים וארץ". הכוח המכריח שבטבע, שייך לחוקות שמים וארץ, לחוקיות האלוקית של בריאת שמים וארץ. ומלמדנו הרב זצ"ל שגם נשמת האומה דוחפת מבפנים, בתהליך שהוא הכרח אלוקי נסתר.

כותב הרב במקום אחר (עין א"ה ברכות ב עמ' 368):

"כה יסדה החכמה העליונה שהסיבה המכרעת להוציא את כל יתרון אל פעלו יהיה ההכרח, ...זה ההכרח הוא ציר האמונים להעלות את הכלל ואת הפרט לרום מעלתו, והדבר נראה לעין במצבה הרוחני של כנסת ישראל למסתכל בדבר. וע"ז נאמר: "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפלתי קמתי, כי אשב בחושך, ה' אור לי". ודרשו חז"ל: "לולא שנפלתי לא קמתי ולולא שישבתי בחושך לא היה ה' אור לי".

ההכרח האלוקי הפנימי מכה על האדם ואומר לו גדל! אתה חייב לגדול! אתה חייב להיות נאמן לעצמיותך! זהו סוד מסודות ההויה, שעל ידו מנהיג הקב"ה את עולמו ומביאו אל תכליתו ויעודו. "ההכרח הוא ציר האמונים" ציר מלשון שגריר, שליח, מלאך אלוקי שהוא שליח ההנהגה האלוקית. יש אפשרות להסתכל על המציאות בה אנו נמצאים במבט אנושי, ואילו הרב זצ"ל מלמד אותנו שאנו נדרשים למבט אמוני "ציר האמונים". ואולי מרומז בדברי הרב שיש כאן תהליך של לידה,

מלווה בצירי לידה, אי אפשר לעצור ואי אפשר לחזור אחורה. אמנם, בלידה יש כאבים, יש בכי, אבל יש גם הכנה לחיים, להויה חדשה "ועם נברא יהלל יה".

ציר האמונים הוא ההכרח שמאפיין את גאולתנו, גאולה על פי הטבע, שהקב"ה פועל אותה על ידינו. ואם לא נפעל, יבואו עלינו מעיקים והכרחים שיעוררו אותנו לפעול. "כי אשב בחושך. ה' אור לי". החושך קודם לאור, אבל החושך גם מכריח את הופעת האור. עוצמת החושך וההעדר מעוררים בלבבות השתוקקות גדולה לאור. "ה' אור לי" – ע"י ההכרח האלוקי מופיע האור לפי הגובה האלוקי שהיה מוסתר ומוסווה בחושך.

המחשבות צריכות לגדול, האמונה צריכה לגדול, העולם המוסרי שלנו צריך לגדול. צריך להתחיל את הבנין האמוני מהתחלה, להתחדש בכל ולגדול! המלחמות והצרות משכיחות את התשובות של אתמול, לגבי היום הן שטחיות מדי ואינן מספקות את הנשמה המתעוררת. אנחנו יכולים להגיע למדרגה גבוהה הרבה יותר. יש כאן תהליך אלוקי, הכרח אלוקי – היסטורי, מלאך אלוקי המכה בנשמת האומה ובלבו של כל יחיד מיחידיה ואומר לו:

גדל! גדל! גדל!

הרב אברהם יעקב שרייבר

קונטרס* "ובשביעית מלחמות..."

הרב שרייבר רב היישוב כפר דרום פירסם לאחרונה קובץ שיעורים שיחות ומכתבים שנאמרו וחוברו בישוב כפר דרום, מאז פרוץ אירועי "מלחמת הר הבית".

הקובץ ממחיש את ההתרחשויות שעברו על הישוב קטן הכמות ורב האיכות, בזמן התעצמות הבירורים על ברית הארץ. כאשר בין ישובי הספר וההתיישבות ביש"ע, עומד כפר דרום במרכז ההתרחשויות לא פעם, ושקל מחיר דמים כבד של חברים וחילים.

במרכז תעצומות הרוח של חוסן הישוב עומדת עבודת רבנות של הישוב, כפי שאפשר ללמוד ממה שהתפרסם. חוסנו של הישוב מחזקת את ההתיישבות בגוש קטיף ובכל חלקי הארץ.

בין המאמרים והשיעורים מובא מאמר העוסק בשאלת איסור הפחד בשעת מלחמה.

בכמה פסוקים מובא איסור הפחד בשעת מלחמה ביניהם האיסור של החוזרים מעורכי המלחמה: "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תערצו מפניהם... מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו". בגמרא (סוטה מד ע"א) נחלקו התנאים מהו הירא ורך הלבב: ר"ע סובר כפשוטו, מי שפוחד מהמלחמה, ויכול לשבור את לב הלוחמים. ר' יוסי הגלילי סובר שפוחד מעבירות שבידו, וכן ר' יוסי מוסיף רק מעבירות של תורה. מהגמרא והסבר המפרשים עולה שריה"ג מודה לר"ע שמחזירים את מי שפוחד אבל מוסיף עליו גם את מי שיש בידו עבירות ופוחד בגללם שלא יוכל לעמוד במלחמה.

לעניין הלכה פסקו הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז הט"ו) והרמב"ן (הוספות לספר המצוות ל"ת י) כמו ר"ע. בספר החינוך פסק כמו ריה"ג (מצוה תקכו). והמאירי (על המשנה שם) כמו ר' יוסי במשנה שרק על עבירות דאורייתא חוזר.

נחלקו הראשונים האם ללמוד מפסוקים אלו שיש ל"ת מן התורה לפחד במלחמה או שיש בפסוקים השונים רק הבטחה שלא יפחדו: הרמב"ם (שם) כתב: "מי האיש הירא ורך הלבב **כמשמעו**, שאין בלבו כח לעמוד בקשרי המלחמה, ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא נושה מלחמה **וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד** ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה, וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו **עובר בלא תעשה**, שנאמר אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם..." **כן סובר ספר החינוך** (מצוה תקכה): "שנמנענו שלא לערוץ

* נכתב ע"י המערכת (ד.ו.), תקציר וסקירה מתוך הקונטרס.

ולפחד מן האויבים בעת המלחמה ושלא נברח מפניהם". אולם הרמב"ן בהשגותיו על ספר המצוות (שם) סבור שמדובר בהבטחה בלבד ולא באיסור.

הוא מקשה על הרמב"ם ממ"נ אם הוא ירא ורך לבב כיצד הגיע אל המלחמה, הלא כבר בשעת ההערכות אליה היה עליו לברוח ממנה. או שזה עצמו חטא שיש לו איסור לפחד בשעת המערכה ועליו להתגבר על הפחד. בעל הלב שמח מפרש שהיו שתי הכרזות אחת לפני תחילת המלחמה ומי שחזר מספק מים ומזון ללוחמים, ואחת תוך כדי מלחמה בהתחלתה, אבל מי שהתחיל את הקרב מצווה עליו לא לפחד בשעת המלחמה ולכבוש את פחדו. הגר"פ (סה"מ לרס"ג ל"ת קכח, ח"ב דף קנד), מפרש את השגת הרמב"ן לא כהבטחה אלא כתמיהה איך יתכן להכריז על הירא ומאידך לצוות לא לפחד במלחמה? ותיירץ הוא את הרמב"ם שאין איסור לפחד כיון שהוא אונס תוך כדי הקרב, אלא האיסור הוא להבהיל את עצמו.

על כך מוסיף הרב שרייבר בסעיף אחרון (ז):

מלחמה של היום

בימים אלו אנו נתונים במלחמה. מלחמה מיוחדת שההחיליים השותפים בה הם גם נשים וילדים, וכן אזרחים ההולכים לעבודת יומם, נוסעים בכבישים וחיים את חייהם – כל אלו משתתפים בה בעצם ישיבתם במקומותיהם ברחבי הארץ.

שהרי מהי מטרת האויב במלחמה? מטרתו לנצח את הצבא השני ולכבוש את ארצו וכו'. זוהי גם מטרת אויבנו במלחמתם הישירה בישובים ובאזרחים החיים בהם, מטרתם היא לסלקנו מן הארץ. ואנו היושבים בישובי הספר על אף כל הקשיים, על אף ההתמודדות הבטחונית המתמדת ועל אף הכאב המתלווה לעצם המלחמה, משיבים בזה למעשה מלחמה שעה, בעצם אחיזתנו המוחלטת בארץ ובירושתנו אותה.

זוכים אנו בזה לקיים את המצווה המיוחדת למלחמה: שלא ירך לבבנו, שלא נירא ולא נחפז ולא נערוץ מפניהם.

(וברש"י שם: "אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו - ארבע אזהרות כנגד ארבעה דברים שמלכי האומות עושים. מגיפים בתריסיהם כדי להקישן זה לזה כדי להשמיע קול שיחפזו אלו שכנגדם וינוסו, ורומסים בסוסיהם ומצהילין אותם להשמיע קול שעטת פרסות סוסיהם, וצווחין בקולם ותוקעין בשופרות ומיני משמיעי קול: אל ירך לבבכם - מצהלות סוסים: אל תיראו - מהגפת התריסין: ואל תחפזו - מקול הקרנות: ואל תערצו - מקול הצווחה": וכל אלו התקיימו בנו ממש כאן בכפר דרום.) ולפי הנ"ל, לרמב"ם ישנו איסור ל"ת מיוחד שלא נפחד וניסוג אחור מן המערכה. אלא נתגבר על הפחד ורק את ה' אלקינו נירא שהוא הנותן לנו כח לעשות חיל. ואין מעצור לה' מהושיע ברב או במעט.

ולגר"פ בביאור הרמב"ם – איסור הל"ת הוא שלא להבהיל את עצמנו. שלא נהרהר בדברים המביאים עלינו פחד יותר ממה שבא באופן טבעי. (וכדוגמא לדבר – יש לעי' מה דין פתיחת מקלט רדיו כשמשמיעים בו תכניות תבוסתנות וכל כיו"ב... וחיישינן לאיסור

דאורייתא, וד"ל) ועכ"פ גם לרמב"ן, ישנו ל"ת שלא יהיה המפחד בתוך אחיו הלוחמים בשעות קשות, ולא ימס וגו'. ומשעה שהתחילה המערכה מעמידים זקיפים אשר רשות בידיהם וכו' (וברש"י בפרשת שופטים שם: זקיפין, בני אדם עומדים בקצה המערכה לזקוף את הנופלים ולחזקם בדברים שובו אל המלחמה ולא תנוסו, שתחלת נפילה ניסה).

"כשיש מלחמה גדולה בעולם מתעורר כח משיח. עת הזמיר הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם, והעולם מתבסס, וקול התור נשמע בארצינו" ... (אורות, המלחמה, א)

(מלאכת הזמירה – עניינה חיתוך המחובר, אך תכליתה זריעה והצמחה. כן גם כל הנפילות ואובדן החיים, תכליתם צימוח והפרחה וקול התור ישמע בארצנו בב"א).

הוספת המערכת

הנצי"ב בפירושו לשירת הים על הפסוק (שמות טו ב): "נזי וזמרת יה ויהי לי לישועה" מפרש זמרת מלשון זמיר – זמיר עריצים (ל' רש"י שם). "נזי" – שמבינים ומשכילים כי הוא הנותן להם עוז לסבול כל הצרות שהיה להם במצרים".
ב"ה ע"י העוז של אנשי כפר דרום ושאר המתיישבים באזורי הספר, בזכות מסירות הנפש של אזרחים רבים הפזורים בארץ, בהתמודדות עם הצרות והסבל מתעצם צבאנו ומתעצמת ממשלתנו ללחום ברשעה ולמגרה.

הרה"ג יעקב אריאל

הירא ורך הלבב*

דבר מוסכם הוא שמלחמתנו כיום מלחמת מצוה היא, אם לדעת הרמב"ן משום מצוות ישיבת הארץ, ואם לדעת הרמב"ם משום שהיא באה להושיע את ישראל מיד צר¹. בין למר ובין למר חלה עלינו המצוה שנצטוונו בשעת מלחמה:

אל ירך לבבכם, אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם².

אמנם נחלקו הראשונים בפירושו של פסוק זה. לדעת הרמב"ם³ זוהי מצוה; אך לדעת הרמב"ן⁴ אין כאן מצוה אלא הבטחה, וא"כ לדעתו מותר להתיירא מפני האויב לכאורה. אולם נראה שאפילו לדעת הרמב"ן יש איסור להתיירא ולפחד. הרי התורה עומדת ומצווה את הכהן, משוח המלחמה, לעמוד לפני היציאה לקרב ולעודד את רוח העם שאין לו ממה לירא ולחשוש. וכן ציוותה התורה להעמיד שוטרים ולהחזיר את כל הירא ורך הלבב מעורכי המלחמה "ולא ימס את לבב אחיו כלבו⁵". על כורחך עליך לומר שאין כאן מחלוקת כלל באיסור הפחד, אלא שלדעת הרמב"ן התורה לא ציוותה את האדם הפרטי שלא יפחד, כי אי אפשר למנוע אינסטינקטים הפועלים באופן ספונטני ללא שליטת האדם עליהם. ניתן רק לצוות על האמצעים שיש לנקוט בהם כדי למנוע את הפחד. לכן לדעתו עיקר המצוה מוטלת על הציבור ומוסדותיו למנוע את אנשי המלחמה מכל פחד שהוא, אם על ידי מינוי משוח מלחמה, שמחובתו לעודד את העם ולהבטיחם שאם יבטחו בה' לא יאונה להם רע, ואם על ידי מינוי שוטרים שתפקידם להרחיק את הפחדנים מן החזית.

גם הרמב"ם חש כנראה בטענה זו שאין אפשרות לצוות על אינסטינקטים טבעיים, ומשום כך דקדק בלשונו וכתב⁶: "וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה

* חלק ממאמר שאמור להתפרסם בקרוב ב"ספר מאמרים" של הרה"ג יעקב אריאל, בעריכת והוצאת מכון התורה והארץ. הבאנו מובאה זו בהקשר למאמרים שהודפסו לעיל על המלחמה, איסור הפחד ושיקול הדעת הפרטי והציבורי.

1. רמב"ם (הל' מלכים פ"ה הל' א).
2. דברים (כ ג). וראה מאמרנו "נטישת רמת גן בימי מלחמת המפרץ" (שו"ת "באהלה של תורה" ח"א סי' ז).

3. ספר המצוות (לא-תעשה נח); הל' מלכים (פ"ז הט"ו).
4. בהשגותיו לספר המצוות שם. מיהו בפירושו לתורה (דברים כ ז) פירש כאזהרה וכדעת הרמב"ם.
5. דברים (כ ח). ועי' השגת הרמב"ן בספר המצוות שם. ובפירוש הרמב"ן על התורה כאן הביא את פירוש הבה"ג שפירש פסוק זה כאזהרה. ובהשגותיו לספר המצוות בסוף מצוות ל"ת (מצוה י) מנה לאו זה בין הלאוין לדעתו.

6. הל' מלכים (פ"ז הל' ט"ז), וכן דייק מלשונו הגר"י פערלא בספר המצוות לרס"ג (ל"ת קכח). ענין זה – שאין התורה מצווה על רגשות טבעיים – בא לידי ביטוי בכמה מקומות על ידי רבותינו, כגון: בפירושם למצוות "ואהבת לרעך כמוך", שאמרו: "דעלך סאני לחברך לא תעביד" (שבת לא ע"א), שלא התכוונו לצמצם בכך את מצוות התורה, אלא אדרבה, מכיוון שלא נתן לצוות על

ומבהיל עצמו, עובר בלא תעשה". כלומר, הפחד הטבעי כשלעצמו לא נחשב עדיין לעבירה, אך כשהאדם לא זו בלבד שלא מנסה להתגבר על פחדו אלא שהוא חושב ומהרהר ומבהיל את עצמו גם הפחד הטבעי נחשב לאיסור.

במקום אחר⁷ אומר הרמב"ם שעל איסור זה עובר "כל מי שייסוג אחור ויברח". משמעות הדברים מורה אמנם על בריחה מן המערכה מתוך פחד ולא על נסיגה מתוכננת על סמך החלטה מיושבת. אולם כפי שראינו, בנוסף למצוה האישית לחיילים לא לפחד, יש גם חובה ציבורית על השלטונות האחראים לניהול הביטחון והמדיניות לעודד את העם ולחזק את בטחונו, וודאי שחובה עליהם לא להירתע מפני לחצים וחששות שונים. (אמנם יש להבחין בין פחד לחשש סביר ומוצדק, אולם מחלק מהנימוקים המועלים על ידי מדינאים מסויימים ואנשי תקשורת מתקבל הרושם שגורם הפאניקה הוא אחד מנסיגות השכנוע שלהם, הן את עצמם והן את אחרים. לכן יש להדגיש את האיסור המפורש בתורה להתחשב בגורם זה, בפרט לגבי אנשי ציבור).

אין באיסור זה התעלמות משיקולים ריאליים, אמיתיים ואובייקטיביים. אין כאן שום היתר להזיות דמיוניות, הימורים מסוכנים ואשליות שווא. יש כאן דרישה לראיה מאוזנת שקולה ואחראית, המונעת ע"י מוטיבציה אידיאליסטית. לעם ישראל יש יעודים ועליו למלא את יעדיו, קיומו בארצו הוא אחד מהם. יש גם הבטחה אלוקית לכך. יש להביא אותם בחשבון השיקולים. אמונה בצדקת הדרך מהווה גורם בעל משקל בהצלחתו של מאבק, לכן אסור להגזים בראיית שחורות וחד צדדיות הגורמת לדמורליזציה ולהעדר מוטיבציה להשגת יעדים אלו.

רגשי האהבה תורגמו הדברים לשפת המעשה המחייבת. וכן מצוות "ואהבת את ה' א-להיך" נתפרשה על ידיהם שיהא שם שמים מתאהב על ידך (יומא פו ע"א) או לחובת מסירות הנפש בשלוש העבירות החמורות (פסחים כה ע"א-ע"ב). מאידך, מצוות "לא תשנא את אחיך בלבבך" נתפרשה על ידיהם שבשנאה שבלב הכתוב מדבר (ערכין טז ע"ב). מיהו, עי' פירוש הרמב"ן על התורה (ויקרא יט יז) שהכוונה היא שלא יכבוש האדם את השנאה בלבו אלא יוכיח את עמיתו למה עשה לו כך וכך. ועי' מלבי"ם (סוף פר' כי תצא) שכתב שאין אפשרות לחייב על השכחה, לכן יש חובה להזכיר בפה.

והנה הרמב"ם (הל' גזילה פ"א ה"ט) כתב שכל החומד רכוש חבירו והפציר בו עד שלקחו ממנו – עובר ב'לא תחמוד', אך אינו לוקה משום שאין כאן מעשה. כלומר, לדעתו עצם החמדה הוא האיסור אלא שהתנאי לגמר העבירה היא הוצאתה לפועל. זאת אומרת שהתורה אמנם מצווה על רגשות טבעיים, אלא שכל עוד התגבר האדם על רגשותיו ולא הוציאם לפועל לא עבר עבירה (ועי' שמונה פרקים להרמב"ם, פרק ו, על החסיד ועל הכובש את יצרו. ועי' הל' גזילה שם הל' י, שהחומד בלבו עובר מיד משום "לא תאווה").

לפי זה גם את מצוות "לא תירא מהם" ניתן לפרש באופן דומה, שהנבהל עובר רק לכשהבהיל (והראב"ד נחלק על הרמב"ם בהל' גזילה וסובר שב'לא תחמוד' האיסור המעשה ולא המחשבה, וכמו כן נחלק עליו שמנין המצוות שבתחילת ספר משנה תורה (לא תעשה נח) שאיסור הפחד במלחמה הוא הבטחה ולא אזהרה. וייתכן לומר שלשיטתם נחלקו גם במצוות שמחה: עי' הל' חגיגה פ"א ה"א).

לעומת זאת, הראב"ע (הארוך, שמות כ יג) סובר שעל ידי חינוך עצמי ממושך מסוגל האדם לרסן את רגשותיו הטבעיים, עי"ש. ועי' מה שכתבנו בשו"ת "באהלה של תורה" (ח"א סי' ו אות ד). ספר המצוות (לאוין נח).

הרב יעקב זיסברג

לע"נ אמי אדה זיסברג

נלב"ע בב' טבת תשס"א

נר שביעי של חנוכה,

שהאירה באישיותה את ביתה ומשפחתה

ת.נ.צ.ב.ה.

מצוות ישיבת א"י - מצווה עצמית או אמצעי לקיום מצוות**התלויות בארץ? (חלק שני)****1. מצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ**

התשב"ץ (זהר הרקיע מצווה עו, ובתשובותיו ח"ג סי' רפח) פסק שמצוות ישיבת ארץ ישראל היא מצוות עשה, כזקנו הרמב"ן. אבל הוא חידש, שדין "הכל מעלין לא"י ואין הכל מוציאין" ומצוות הדירה, הם משום המצוות היתרות בהעלאה, ומשום הפסד אותן מצוות ביציאה מהארץ – "דתרי ענייני ניהו, קדושת שכינה וקדושת מצוות...". כלומר, קדושת שכינה היא רק בא"י ולא בעבר הירדן המזרחי. וזהו שאמר יהושע לשנים וחצי השבטים (יהושע כב יט) "ואך אם טמאה ארץ אחזתכם" כמו שפירש רש"י (שם), שנקראת כן משום שאין בה שכינה, אבל קדושת המצוות היא גם בעבר הירדן המזרחי. "וחיוב העלאה (=הכל מעלין לא"י) הוא מפני קדושת מצוות ושם הוא מצוות הדירה בלבד"¹; "וההוצאה משם (=מא"י) היא משום שמפקיע עצמו מן המצוות כדמוכחא ההיא דעבדים"². לכן, דין עבר הירדן שווה לדין יהודה ולגליל רק לעניין דירה, אבל קדושת שכינה, מעלת קבורה וכל יתר מעלות א"י כגון: להיבנות בא"י למי שלא זכה לכך בחו"ל (יבמות סד ע"א), הדר בא"י עונותיו נמחלין (כתובות קיא ע"א), אורא דא"י מחכים (ב"ב קנח ע"ב), ונבואה ששורה רק בא"י (מ"ק כה ע"א) – כל זה אינו בעבר הירדן. ולכן, בגלל שדין הכל מעלין תלוי בקדושת המצוות – מעלין מחו"ל לעבר הירדן, אבל לא מעבר הירדן לא"י דמשום תוספת קדושה לא כייפין³.

1. שו"ת (ח"ג סימן ר). לדעתו, מה שהאשה כופה את בעלה והעבד את רבו לעלות, אע"פ שאין להם קניינים ולא שייך בהם חיוב מצוות התלויות בארץ, הוא משום שמ"מ יש תוספת איסורים ואזהרות בא"י והשווה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה, ועבד כאשה. ראה: א"י בספרות התשובות (הרב י' שציפאנסקי ח"א עמ' קפ הערה 128).
2. שם (סימן קצח) כוונתו לכתובות (קי ע"ב "הכל מעלין" – לאתויי עבדים, ולגיטין מג ע"ב במשנה "המוכר את עבדו לעכו"ם או לחו"ל יצא לחירות"); ומפרש התשב"ץ, שטעם המוכר עבדו לחו"ל כטעם המוכר לנכרים, שקנסוהו חכמים מפני שהפקיעו מן המצוות (רש"י במשנה שם), והוא הדין כאן, שהוא מפקיע מהמצוות היתרות שקיומן בא"י. וכן כתב בשו"ת (ח"א סימן כא) שהמוכר עבדו לחו"ל יצא לחירות משום קנס "לפי שהוא מפקיעו מן המצוות".
3. בהמשך דבריו כתב שם: "ועוד דגזרו טומאה על ארץ העמים, ומשום הכי מעלין מחו"ל לא"י, וכל ג' ארצות (= יהודה, הגליל ועבר הירדן) שווין לזה (=שגם בעבה"י המזרחי אין טומאת ארץ

לענ"ד, רוב רבותינו בצרפת ובאשכנז סוברים שמצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ. שיטתם תתבאר במאמר אחר.

ז. ההבדלים בין השיטות

להלן ההבדלים בין שתי השיטות:

1. מצוות ישיבת א"י – רבי אשתורי הפרחי מספר על טעות שרווחה בזמנו כתוצאה מהשיטה הסוברת כי מצוות ישיבת א"י היא אמצעי (הכשר) לקיום המצוות התלויות בארץ: "הנה היום נמצאים פה עמנו אנשים מקרוב באן, מוחזקים ביודעים, מניאים לב נשים ועמי ארצות לשבת שם (= בבית שאן), ואומרים להם ש(בית שאן) אינו ארץ ישראל במוחלט אלא חוצה לארץ" (כפתור ופרח פרק ז⁴). הסיבה, רבי פטר את בית שאן מתרומות ומעשרות (חולין ז ע"ב) ולכן היו אנשים שחשבו שהגר בבית שאן גר בחוצה לארץ. להוציא מדעה זו, עשה הכפתור ופרח מעשה וקבע את דירתו בבית שאן "להודיע לבני האדם שהיא א"י, אף על פי שאינה מכיבוש שני".
2. דין "הכל מעלין לא"ר" (כתובות קי ע"ב) – להיכן מעלין בא"י? לסוברים כי מצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ - מעלין לגבולות עולי בבל בלבד, גבולות מצומצמים הנמצאים בין עכו לאשקלון, כיוון שאת מצוות ישיבת א"י מקיימים רק במקומות אלה. לסוברים שמצוות ישיבת א"י היא מצווה עצמית מדאורייתא – מעלין גם לגבולות עולי מצרים, כי את מצוות ישיבת א"י מקיימים גם במקומות אלה⁵.

העמים) אע"פ שאין עבה"י שווה לא"י לענין שכינה וקבורה ולהבנות וכו' ולא גליל ליהודה לענין עיבור שנה והבאת העומר וכו' ומשום הכי המוכר עבדו לסוריא יצא לחירות, שהוציאו ממקום טהרה למקום טומאה, והוא הדין לענין נישואין" – ועניין זה אינו משום תוספת קדושה אלא גם כן תוספת מצווה, דמצווה טפי לדור במקום טהור.

4. מהדורת לונץ (עמ' קכא), מהדורת ביהמ"ד להלכה בהתיישבות (עמ' קלט).
5. הבדל נוסף, האם מותר לצאת בא"י מגבולות עולי בבל לגבולות עולי מצרים, כגון מעפולה לנהריה? ראה עינים למשפט (הרב י' אריאלי, בבא בתרא צא ע"א ד"ה אין יוצאין) ואכמ"ל. ראוי לציין ששיטתם של אותם "אנשים מקרוב באו מוחזקים ביודעים" שטענו כי בית שאן אינה ארץ ישראל משום שרבי פטר את בית שאן מתרומות ומעשרות, ולדעתם דין "הכל מעלין לא"י" אינו בתחום עולי מצרים – היא שיטת בעלי התוספות בצרפת ובאשכנז בלבד. לעומת זאת, התשב"ץ – למרות ששיטתו העקרונית היא כמו של בעלי התוספות (לעיל סעיף ו) – סובר שגם בתחום עולי מצרים מקיימים את מצוות ישיבת א"י. להלן דבריו (שו"ת ח"ג סי' ר): "כיוון דחיוב העלאה זו (= "הכל מעלין לא"י") למצוות דירה אינו אלא מפני המצוות הנוהגות בה, ואותם המצוות...נוהגות בזמן הזה...מדברנן (בגלל) דקדושת עזרא בטלה, אם כן מה בין חוצה לארץ לא"י...שהרי גם בחוצה לארץ יש חיוב מעשר דרבנן? ...והיה אפשר לומר שמצוות דירה היא במקומות שחייבה בהם תורה מעשרות ואע"פ שנפטרו בביטול קדושתה. אבל בזה תירץ ר"ת, שבחור"ל פטור מיהא מדמאי ובהא עדיפא א"י מינא וכדתנן (דמאי פ"א מ"ג): 'מכזיב ולהלן דפטור מדמאי'. וכן נמי איכא קולא אחריתי דתרומת חו"ל אוכל והולך ואח"כ מפריש

3. היתר המכירה בשנת השמיטה – מרן הראי"ה קוק המשיך וביסס את היתר המכירה בשנת תרס"ג (1903), לפי מה שנהגו גדולי ישראל לפניו בשמיטת תרמ"ט. חלק מגדולי ישראל התנגדו להיתר המכירה. בין המתנגדים החריפים להיתר המכירה היה הרידב"ז⁶ שכתב קונטרס בשם "קונטרס השמיטה". אחת מטענותיו היתה, כיצד מוכרים את קרקע א"י לגוי, הרי במכירה זו אנו מפקיעים את הארץ מקדושתה ומבטלים את מצוות ישיבת א"י⁷? תשובת מרן הראי"ה⁸: מצוות ישיבת א"י נובעת מקדושתה של א"י ולא מאפשרות קיום המצוות התלויות בארץ, ולכן המכירה מפקיעה רק את חובת הקיום של המצוות התלויות בארץ, אך לא את קדושתה העצמית של א"י.
4. אדם העולה לא"י וידוע שהוא איננו שומר מצוות, בין מצוות התלויות בארץ ובין מצוות אחרות, האם הוא מקיים את מצוות ישיבת א"י? לדעת ה"כפתור ופרח" הוא מקיים כי היא מצווה עצמית. לשיטת רבנו חיים הכהן ואחרים הוא אינו מקיים אותה. הוכחה ל"כפתור ופרח" הביא הגרצ"ה קוק⁹ ממדרש איכה (פרשה ג סעיף ז): "אמר (הקב"ה), הלואי יהיו ישראל עמי (בא"י) ואפילו מכעיסים אותי". בילקוט שמעוני (איכה רמז תתלח) הלשון: "'בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה' (יחזקאל לו יז) — אמר הקב"ה, הלואי יהיו בני עמי בא"י אף על פי שמטמאין אותה". מבואר שהיותם של ישראל בא"י היא מצווה למרות שמקניטים ומטמאים אותה. נראה שהטעם הוא שהיא מצווה עצמית ואינה נפסדת כשאין מקיימים מצוות על ידי הדרים בה. אמנם, כשמקניטים ומטמאין את הארץ, גורמים עיכובים וסיבוכים בגילוי שכינתו בפועל, כי בא"י ישנה השגחה ישירה על ידי הקב"ה והוא נקרא "אלוקי הארץ" (רמב"ן ויקרא יח כה). מכל כדאיתא התם (בכורות כז ע"א). אבל הגאונים תירצו בזה תירוצי יותר מרווח לסלק קושיא זו. כי רבנן דבבל חומרא בעלמא היו מחמירין בעצמן, שאע"פ ששרויין במקום טומאה ולא היתה להם טהרה...היו מפרישין תרומה... ומכל זה נלמוד שאין דין חו"ל שוה לדין א"י. ועוד, דגזרו טומאה על ארץ העמים (שבת טו ע"א) ומשום הכי מעלין מחו"ל לא"י, וכל שלש הארצות שוין לזה...". מפורש בדבריו ש"מצוות דירה היא במקומות שחייבה בהם תורה מעשרות ואע"פ שנפטרו בביטול קדושתה" לפיכך אין הבדל בין מקום שהוא בתחום עולי מצרים או בתחום עולי בבל כי גם בתחום עולי מצרים "חייבה בהם תורה מעשרות", בגלל שהיה ראוי לקיום המצוות התלויות בארץ. כך גם מבואר מהטעם בסוף דבריו "ועוד, דגזרו טומאה על ארץ העמים" ואילו בתחום עולי מצרים לא גזרו. זו גם מסקנתם של הריטב"א והרב קרשקאש וידאל, הסוברים שלמרות ש"קדושת הארץ" בטלה "חייבת הארץ" לא בטלה. לדעתם דין "הכל מעלין לא"י" הוא בתחומי עולי מצרים, משום שהיושב בתחום עולי מצרים אינו גר בחו"ל אלא בא"י. ראה להלן סעיף ט.
6. ספר פאת השולחן עם פירוש בית רידב"ז (הרב יעקב דוד וילובסקי, ירושלים תרע"ב, סי' ד סע' יג עמ' נז).
7. הוא מסביר שם את דבריו: "ובפרט שכבר כתב התשב"ץ... דכל עיקר מצוות להיות בא"י הוא אך משום מצוות התלויות בארץ ולא בשביל שאר הקדושה שיש בא"י".
8. מבוא לשבת הארץ (סעיף טו) ראה עוד: אגרות ראי"ה (ח"ב אגרת תקנ"ה).
9. הרב צבי יהודה קוק, הפוסק (ניסן תשי"א) סי' תתקפז.

מקום, עיכובים אלה אינם מבטלים את עצם המצווה והקדושה של א"י¹⁰.
 5. איסור היציאה מא"י לחו"ל – לסוברים שמצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ, איסור היציאה לחו"ל הוא מדרבנן, מכיוון שלרוב הפוסקים מצוות התלויות בארץ בזמן הזה הן מדרבנן¹¹. גם לפוסקים הסוברים שמצוות התלויות בארץ בזמן הזה הן מדאורייתא¹² – לא מצאנו שהאיסור של הפקעה ממצוות התלויות בארץ הוא מהתורה אלא נראה שהוא מדרבנן¹³. לעומת זאת, לסוברים שמצוות ישיבת א"י היא עצמית מדאורייתא, ביציאה מן הארץ מבטל מצוות עשה דאורייתא של ישיבת א"י¹⁴. ויש שכתבו¹⁵ שמהתורה לא מצינו איסור מפורש ליציאה לחו"ל וחכמים הם שאסרוה, שהרי לא נאסר אלא לשוב מא"י למצרים ולשבת שם.

ח. מה נפסק להלכה?

1. בתקופת הראשונים

מחלוקת זו באה לידי ביטוי בימי הכפתור ופרח, שעלה לא"י בשנת ה' ע"ג (1313). הוא לא קבע את מגוריו בערים הראשיות הנודעות בא"י כמו ירושלים, אלא בעיירה קטנה, בית שאן. שתי סיבות לבחירת העיר בית שאן נמצאות בספרו: א. לברוח מהמחלוקות שהיו בערים הגדולות; ב. ללמד שגם אדם הגר במקום שלא כבשו עולי בבל – מקיים את מצות ישיבת א"י.
 בהקדמתו הוא כותב:

"בפלגות אדמת ישראל בחסד עליון עברתי, עיירותיה מדינותיה וכרכיה רובם דרכתי... בבית שאן אשר למנשה אשר בו לחבר את ישיבתי בחרתי. יושבת על מים רבים מי מנוחות, ארץ חמדה מבורכה ושבעת שמחות, כגן ה' תוציא צמחה ולגן עדן פתחה. דירת הכרכים לשבת בצער עזבתי, עם שיושביהם בחסידותם עונותם ממעטים, ידעתי ידעתי גם בגדולות ללכת בהם לא נסתי, ובנפלאות ממני לא שאלה נפשי, ואליהם ליבי לא הטה, ולאפוקי נפשאי מפלוגתא.

10. כל זה בתנאי שמאמין, כי אם אינו מאמין במצווה לא שייכת אצלו מצווה. הערת הרב אביגדור נבנצל שליט"א.
11. רמב"ם (הל' תרומות פ"א הלכה כו). ספר התרומה (הלכות א"י) ועוד.
12. ראב"ד (שם). רש"י (יבמות פב ע"א) ועוד.
13. עינים למשפט (הרב י' אריאלי, בבא בתרא צא ע"א ד"ה אין יוצאין). ראה עוד: שו"ת צמח צדק (סימן צב); ויואל משה (מאמר ישוב א"י סי' עא עמ' רסח-רע, שמו ס"ק ז).
14. רמב"ן בפירושו לתורה (במדבר לג נג) ובהשמטות לספר המצוות (מ"ע ד).
15. ספר קרן אורה (הרב יצחק מקרליון, מועד קטן (יד ע"א). ראה עוד שדי חמד (מהדורת בית הסופר, כללים ח"א מערכת א אות רמו, עמ' 65).

מהקדמתו עולה כי כדי להתרכז בכתיבת ספרו, ומשום ששיבת כרכים קשה, והמחלוקות שם מצויות, קבע את מקום מגוריו בבית שאן.

תשובה נוספת עולה מהפרק השביעי בספר בו הוא דן על העיר בית שאן. בפרק זה הוא מלקט את כל הפסוקים ומאמרי חז"ל בתלמוד ובמדרשים העוסקים בבית שאן. בתחילת דבריו הוא כותב:

"על בית שאן להודיע לבני אדם שהוא א"י, ושהנודד בנוזר יכול לישב בו¹⁶. וכיוצא בזה בשאר הדינים, אינו צריך לבשר אלא לסוסיס וגמלים¹⁷. אבל מה אעשה, הנה היום נמצאים פה אנשים מקרוב באו, מוחזקים ביודעים, מניאים לב נשים ועמי ארצות לשבת שם, ואומרים שאינו ארץ ישראל במוחלט אלא חוצה לארץ. ואילו אמרו שיש חילוק בחיוב תבואת ארצו מזולתו החרשת¹⁸. על כן להאריך בזה הוצרכתי להחיות לב נדכאים".

כבר הזכרנו, שעל סמך היתרו של רבי את בית שאן, טענו "אנשים מקרוב באו", כלומר רבנים עולים מצרפת או אשכנז¹⁸, שכל מקום בא"י שאין מקיימים בו את המצוות התלויות בארץ – היושב שם גר בחו"ל ולא בא"י. המון העם, נשים ועמי ארצות קיבלו דעה זו ולא התיישבו בבית שאן. התפיסה ההלכתית העומדת בדבריהם של רבנים עולים אלה היא, שמצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ, ובמקום שאין נוהגות המצוות התלויות בארץ אין נוהגות מצוות ישיבת א"י. כנגד שיטה זו יוצא בחריפות הכפתור ופרח כאן ובפרק י, הפרק הארוך ביותר בספרו (ראה לעיל סעיפים ג-ד). הוא מוכיח שמצוות ישיבת א"י נוהגת גם במקומות שאין נוהגות המצוות התלויות בארץ. לכן, כדי להשפיע על הציבור עשה מעשה רב והתיישב בבית שאן, ללמד ולהראות שהיושב שם מקיים את מצוות ישיבת א"י.

לאחר שהאריך במעלות העיר בית שאן (שם) הוא מסיים את דבריו:

"ומה שרדפתי אחרי זאת החקירה, לא מפני שזיכני האל לשבת בו, אלא שלא למעט גבולות נחלתינו ממיעוט ודיעה ומרצון, ושלא להקל במצוותיה. ולאחר זמן מרובה באו הנה (=לבית שאן) האנשים ההם וחזרו בהם"¹⁹.

16. כי אין נזירות נוהגת אלא בא"י משום טומאת ארץ העמים. לכן מי שנדר נזירות בחו"ל מחייבין אותו לעלות לא"י ולנהוג שם נזירותו. ראה: נזיר (פ"ג מ"ו רבי עובדיה מברטנורא).

17. מליצה על פי הבבלי פסחים (ג ע"ב).

18. מי היו "אותם אנשים מוחזקים ביודעים"? היו ששיערו שכנראה הם בעלי התוספות בצרפת ובאשכנז, וזאת ע"פ שמות הרבנים הנמצאים ב"כפתור ופרח" כגון רבי ברוך ורבי מתתיה, שהם שמות מצרפת או מאשכנז. מכל מקום אלו השערות בלבד, וידיעות בדורות אין לנו. אין אנו יודעים על גדולי ישראל שעלו מן הגולה. לאחר כשלון העלייה של המהר"ם מרוטנברג והתוצאות הטראגיות שהיו בעקבותיה, פסקו עליות של גדולי ישראל.

19. הסכים וקיבל את דעתו גם הרב מתתיה, חכם צרפתי או אשכנזי (ראה בהערה הקודמת): "והסכים על ידינו ה"ר מתתיה ז"ל" – כפתור ופרח (מהדורת בית המדרש עמ' רנב, מהדורת לונץ עמ' רכז).

סופו של הויכוח התורני שהתחיל בצרפת ואשכנז והמשיך בא"י היה, שאותם רבנים הודו לבעל הכפתור ופרח שמצוות ישיבת א"י היא מצווה עצמית והם עצמם התיישבו בבית שאן.

2. בתקופת האחרונים

יש מהאחרונים הסוברים שמצוות ישיבת א"י היא אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ. המנחת חינוך (מצווה צד) מחדש שאיסור "לא תחנם" נוהג רק במקומות שהחזיקו עולי בבל "כי מה שלא החזיקו עולי גולה אינו קדוש". לפיכך, מותר למכור שדה לנוכרי ממקום שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. הנחתו היא שאיסור "לא תחנם" נוהג רק במקומות שקדושת הארץ נוהגת לכל מצוותיה. נראה שלדעתו כך הדין גם ביחס למצוות ישיבת א"י²⁰. כך סוברים גם: שו"ת בית שלמה (הרב שלמה אטינגא, ח"ב יו"ד סימן צד); רידב"ז (ספר פאת השולחן עם פירוש בית רידב"ז, הלכות שביעית פ"ד סע' יג); שו"ת אהל משה (הרב משה צוויג, ח"ב סי' כג); ספר ארץ חמדה (הרב שאול ישראלי ספר א שער א ט עמ' מה).

מאידך, רוב גדולי האחרונים פסקו להלכה ככפתור ופרח.

הרמב"ם (הלכות סנהדרין פ"ד ה"ו) כתב: "אין סומכין זקנים בחוצה לארץ... וכל א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ראוייה לסמיכה". הרדב"ז כתב על דבריו אלו – "אף על פי שלא החזיקו בה עולי בבל... וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר ולשאר קדושת א"י דינם שווה וכבר האריך בזה בעל ספר כפתור ופרח עיין שם". המהרי"ט (חלק יו"ד סי' כח) כתב – "דעיקר הטעם הוא משום קדושת א"י ומצוות ישיבתה הוא אפילו בזמן הזה בחורבנה".

החתם סופר (שו"ת, יו"ד סי' רלג) כתב: "לא משום מצוות התלויות בא"י וידושלים כופין אלא משום קדושתה עצמה... ואפילו בחורבנה". הגר"י עמדין האריך בכך, וכתב²¹: "גזירת מלך הוא עלינו ואינה צריכה טעם. מה גם שהטעם גלוי כי היא נחלת ה' אשר בחר לשכנו ולשבת בניו עליה". הגאון אריה לייב צינץ (ספר אילת אהבים על מסכת כתובות קיב ע"א ד"ה ובזה) כתב: "לענין דירה בא"י אין לחלק בין מה שהחזיקו עולי מצרים לבין מה שהחזיקו עולי בבל, אע"ג דקדושה ראשונה בטלה ושניה לא בטלה... דאין חילוק רק לענין תרומות ומעשרות אבל בשאר דברים שתלויין בקדושה שיש בעצמות הארץ אין חילוק". הגר"י מקוטנא (שו"ת ישועות מלכו, יו"ד סי' סו) כתב: "ולענין הלכה, כבר כתב בספר כפתור ופרח... ואין ספק להרהר אחר דבריו". והשל"ה (שער האותיות, אות קדושה בתחילתו): "א"י מקודשת מעין קדושת גן עדן ואף עתה בחורבנה... הוא בקדושתה". ובספר חכמת אדם (שערי צדק, הרב אברהם דאנציג, שער משפטי הארץ פרק יא סע' א): "קדושת הארץ אף על פי שלענין תרומות ומעשרות בטלה קדושתה ואינו חייב אלא מדרבנן, מ"מ לענין גוף קדושתה... אלא היא מקודשת ועומדת מיום שנבראה...".

20. לדעתו, נוהגת מצוות ישיבת א"י בזה"ז. ראה: מנחת חינוך (בסופו) מצוות עשה שמנה הרמב"ן (מצווה ד).

21. מור וקציעה (סימן שז קונטרס גדר ישוב א"י, מהדורת מכון ירושלים תשנ"ו, עמ' שלג).

ועיין בכפתור ופרח שמאריך בזה. מרן הראי"ה קוק (מבוא לשבת הארץ סע' טו) כתב: "וכן בספר כפתור ופרח (פ"י) האריך בטוב טעם לבאר שקדושת א"י היא מעלה בפני עצמה חוץ מקדושת המצוות התלויות בארץ". גם הגאון חזון איש (שביעית ג יט) כתב – "הא דהפליגו חז"ל (כתובות קי ב) במעלת ישיבת הארץ נראה אף באותה שלא קידש עזרא וכן כתב הרדב"ז (שם) בשם הכפתור ופרח". הרב טוקצ'נסקי (ספר א"י פרק כו סע' ז) כתב: "אבל בנוגע למעלות א"י וחשיבותה... גם כל המקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל יש בהם כל אותה החשיבות, וכל אותן המעלות וכמו שבאר בכפתור ופרח". וכן פסקו: ספר פאת השולחן (סי' ג סוף ס"ק כב), ספר תבואות הארץ (הרב יהוסף שוורץ, עמ' טז כ, אלא שכתב זאת כסברת עצמו), שו"ת ארץ טובה (הרב טוביה יהודה טביומי, ח"א סי' נה), ספר תולדות זאב על מסכת שבת (הרב חיים שרגא פרנק, קונטרס בירור הלכה במעלת ומצוות ישובה של א"י, סע' כד דף עה), שו"ת ציץ אליעזר (ח"ז סי' מח פרק יב, בתחילתו), ספר משנת יוסף (הרב י' ליברמן, שביעית ח"ב קונטרס ביאור גבולות הארץ סע' ד עמ' קכ-קכא) ואחרונים נוספים.

ט. שיטה שלישית – חיבת הארץ

שיטה שלישית נמצאת בדברי הריטב"א והרב קרשקאש וידאל. היא ממוצעת בין שיטת ה"כפתור ופרח" והרמב"ן לבין התשב"ץ ורבותינו בצרפת ובאשכנז. שיטה זו סוברת ש"חיבת הארץ" בלבד קיימת לאחר החורבן.

שיטת הריטב"א

הריטב"א בחידושו למסכת כתובות (קי ע"ב)²² פירש את המשנה "הכל מעלין לא"י": "פירוש ואפילו לאחר החורבן דאכתי איכא חיבת הארץ וכדאיתא בגמרא. ומיהו שמעתי מרבינו דדוקא שיש שם ישוב א"י ושאיין סכנה בדרכים ושאיין צריך לעבור ים שהוא בחזקת סכנה". מבואר שדין "הכל מעלין לא"י" נוהג בימינו בגלל "חיבת הארץ". "דבינו" הוא הרא"ה, רבו המובהק של הריטב"א, ומשמע שגם הרא"ה סובר כן.

מקור נוסף לשיטתו הם דבריו במסכת ר"ה (לב ע"ב). הריטב"א הביא גם הוא את קושיית הראשונים (לעיל סעיף ב 4) על שיטת הרי"ף הסובר שאין מתירין שבות במקום מצווה, מלוקח בית בא"י שכותבין עליו אוננו ואפילו בשבת; ותירץ: "שאני ישוב א"י שאינה מצווה לשענתה אלא קיימת לעולם והיא תועלת לכל ישראל שלא תשתקע ארץ קדושה ביד ערלים וכמו שחששו לזה בהרבה מקומות כדאיתא בגיטין (ח ע"ב)". מזה שהביא את תירוץ הרמב"ן²³ משמע שסובר שמצוות ישיבת א"י נובעת מקדושתה²⁴.

22. ובשיטה מקובצת שם.

23. סיום דבריו בכל הדיון בשיטת הרי"ף, "וזו מרגלית שבידינו מרבינו הרמב"ן מפי מורינו ז"ל".

24. בשיטה מקובצת (בבא מציעא כב ע"א ד"ה וכן ירדן) מובא: "והריטב"א כתב וזו לשונו: והנכון כמו שפירש בירושלמי (פ"ד ה"ד) דהא לעניין קדושת א"י היא, שהירדן מתחומי א"י והכתוב תלה התחום בו בין שנטל מארץ העמים ונתנו לא"י או להיפך. וכדכתיב (דברים ג יז) 'זהערבה

כיוון שבחידושיו למסכת כתובות (קי ע"ב) השתמש בביטוי "חייבת הארץ" ולא "קדושת הארץ", צריך להבין מה פירוש הביטוי "חייבת הארץ" ומה הן ההשלכות המעשיות מכך ש"חייבת הארץ" אינה בטלה. בחידושיו מצאנו: א. שההלכות במסכת כתובות ולפיהן הכל מעלין לא"י – האיש כופה את אשתו והעבד את אדונו – נוהגות בימינו; ב. התירו בשבת אמירה לנכרי כדי לקנות קרקע בא"י (גיטין ח ע"ב). מהי דעת הריטב"א ביחס למצוות ישיבת א"י – האם לדעתו נוהגת היא גם לאחר החורבן? הרמב"ן בפירושו לתורה (במדבר לג ג) כתב שדין המשנה "הכל מעלין לא"י" נובע ממצוות ישיבת א"י. לפיכך מי שפוסק הלכות אלו סובר שהיא מצווה מהתורה. לעומת זאת, הרמב"ם פסק הלכות אלו (הל' אישות פ"ג ה"כ, הל' עבדים פ"ח ה"ט, ובתשובותיו מהדורת בלאו סי' שסה, מהדורת פריימן סי' קפ) ואע"פ כן, לדעת אחרונים רבים הוא סובר שמצוות ישיבת א"י היא דרבנן.

אפשרות אחת להסביר את דבריו היא, ש"חייבת הארץ" מקבילה ל"קדושת הארץ" והריטב"א סובר כרמב"ן שגם לאחר החורבן נוהגת מצוות ישיבת א"י אלא שנקט במונח "חייבת הארץ" ללמד שלאחר החורבן יש עניין מיוחד לקיים את מצוות ישיבת א"י בחיבה מיוחדת, למרות הקשיים הרבים הקיימים לאנשים הדרים בה²⁵. הקושי בהסבר זה הוא שמשמעות הלשון "חיבה" היא פחותה מ"קדושה".

מסתבר יותר שהמונח "חייבת הארץ" שונה מ"קדושת הארץ" והוא בגדר מעלה ולא מצווה. לעיל (סעיף ג) הובא בשם האבני נזר²⁶ שבישיבת א"י ישנם שלשה עניינים: 1. מצוות הישיבה בא"י; 2. מצוות התלויות בארץ; 3. לדור במקום מקודש לשכינה כמו שהאבות גרו בא"י לפני שנכבשה. הריטב"א סובר, שגם אם מצוות ישיבת א"י אינה נוהגת, די בשיקול של מגורים במקום מקודש – שהרי "חייבת הארץ לא בטלה" – כדי לכפות את האישה לעלות עם בעלה ולדור בא"י.

לסיכום, הנתונים המצויים בידינו אינם מספיקים כדי לקבוע בודאות אם לדעת הריטב"א מצוות ישיבת א"י היא מהתורה. אבל מהמקורות לעיל משמע כי לדעתו דין "הכל מעלין לא"י" נוהג בימינו בגלל "חייבת הארץ" וחיבה זו קיימת גם בגבולות עולי מצרים. לפיכך, היושב בבית שאן או בתחום עולי מצרים גר בא"י.

שיטת הרב קרשקאש וידאל (תלמיד הרא"ה)

גם הרב קרשקאש וידאל, תלמיד הרא"ה, בחידושיו לגיטין (ב ע"א ד"ה מאשקלון) השתמש בביטוי "חייבת הארץ"²⁷. הוא דן האם עכו נכבשה על ידי עולי בבל. זו לשונו:

והירדן וגבול". מפורש שהוא משתמש במונח "קדושת הארץ". אבל אין זו ראיה כיוון שהרשב"א (שם) כתב: "בירושלמי פירשוה לענין קדושת הארץ..." עיין בדבריו. לפי זה, זו שיטת הירושלמי ולא דברי הריטב"א או הרשב"א.

25. הרב חיים שטיינר.

26. שו"ת (יר"ד סי' תנד סע' לג).

27. הרב אליהו ליכטנשטיין, מהדיר חידושי הריטב"א לגיטין, מהדורת מוסד הרב קוק, הוכיח (בהקדמה) כי חלק מהחידושים למסכת גיטין המיוחסים לריטב"א, אינם שלו אלא של רבי

"אבל עכו ודאי מכיבוש שני היתה, וכדאמרין בשלהי כתובות (ק"ב ע"א) רבי אבא מנשק כיפי דעכו, אלמא בקדושתה היתה. ואם לא כבשוה לא היתה קדושה דהא קיימא לן (חגיגה ג ע"ב) דקדושה ראשונה שקידש יהושע קידשה לשענתה ולא קידשה לעתיד לבוא. ויש לפרש דאי משום הא לא איריא, דאפשר דלא כבשוה, ואעפ"י שבטלה קדושתה, **חיבת הארץ** לא בטלה²⁸, דאי לא תימא הכי... למאן דאמר קדושה שניה קדשה לשענתה ולא קדשה לעת"ל עכשיו שהארץ חריבה מי איכא למימר (דכיוון) דאינה קדושה **דחיבתה** נמי בטלה? הא ודאי אינו נראה. ואע"פ שיש לחלק ולומר, שעכשיו שהכל חרבה אע"פ שבטלה קדושתה **חיבתה** לא בטלה, אבל בכבוש שני (=כשעדיין היה כיבוש שני בתוקפו) כיוון דמקצת הארץ כבושה והיא קדושה, מה שלא כבשו שאינו קדוש, בטלה נמי **חיבתו**, שאינו חביב אלא הקדוש, אבל עכשיו בעונותינו שאינה קדושה כלל ליכא למימר **דחיבת** כל הארץ בטלה ואכתי במקומה עומדת. ואעפ"י שיש לומר כן אינו נראה שיש חילוק בזה... **לפיכך צריך לומר שעכו לא היתה בכיבוש שני ואע"פ כן חיבתה לא בטלה**".

מבואר, שלמרות שבטלה "קדושת הארץ" עם החורבן - "חיבת הארץ" לא בטלה. "חיבה" זו לא נתבארה בדבריו. נראה כהסבר ה"אבני נזר" לעיל, שהכוונה היא לגור במקום מקודש. היה מקום לחלק ולומר, שבזמן שחלק מהארץ נתקדש כמו בזמן בית שני, אזי מה שלא נתקדש - בטלה חיבתו לגמרי, כי מהראוי לחבב רק את המקום הקדוש. אבל מסקנתו היא, שחילוק זה אינו להלכה ו"חיבת הארץ" נהגה גם בימי בית שני בגבולות עולי מצרים. לכן מקום שנכבש על ידי עולי מצרים למרות שלא נכבש על ידי עולי בבל (כגון עכו) - חיבתו לא בטלה. לדעתו, "חיבת הארץ" הוא עניין יחסי. ישנה עדיפות לישיבה במקום מקודש יותר (תחום עולי בבל) ממקום שנכבש על ידי עולי מצרים בלבד. אבל אדם היושב בתחום עולי מצרים, כגון עכו או בית שאן, אינו יושב בחר"ל אלא הוא גר בא"י כיוון ש"חיבת הארץ" לא בטלה²⁹.

קרשקאש וידאל תלמיד הרא"ה (שהיה רבו המובהק) והרשב"א. מסיבה זו יחסו ראשונים (כמו הנימוקי יוסף) ואחרונים את הספר לריטב"א, כי שניהם למדו בבית מדרשם של הרא"ה והרשב"א ולכן סיגנונם דומה, מה עוד ששניהם מצטטים את הרא"ה והרשב"א. כת"י גדול של חידושים על רוב מסכת גיטין יוחס בטעות לריטב"א ונדפס בשמו, אך מחברם הוא רבנו קרשקאש וידאל. הרב אליהו ליכטנשטיין הדפיס אותם כספר בפני עצמו בחידושי הריטב"א לגיטין, ומשם הועתקו.

28. והשמיט את המשך דברי הרמב"ן לענין "ישיבתה ודירתה".

29. ראה עוד: הרב יעקב אריאל, "חבל ימית וחוף עזה" - לחיוב המצוות התלויות בארץ, (תחומין ב תשמ"א עמ' 379-380).

י. שיטת מרן הבית יוסף

מרן הבית יוסף כתב בתשובה³⁰:

"שמתחילה היו סוברים כי בית שאן היה א"י להיות סמוכה לה, וכבשוה עולי מצרים עם היות שלא כבשוה עולי בבל. קא סברי קדושה ראשונה קדשה לשענתה וקדשה לעתיד לבוא. והיו נוהגים במעשרות שם על פי טענותם והיתה בזה חומרא דאתי לידי קולא כי **הדר שם יחשוב שהוא דר בא"י והדבר לא כן**, ולכן חזר רבי ותיקן היותה חוץ לארץ ובזה תהיה קולא הבאה לידי חומרא כי **הדר שם בחושבו שהוא א"י לא ילך לא"י**. ומנהגם בתחלה היה בטעות כי אילו היו יודעים כי בית שאן היה בחוץ לארץ והיו נוהגים להחמיר בה בענין המעשרות להיותה סמוכה לא"י לא היה מקום לרבי להתיר להם מטעם עדותו של רבי יהושע ולומר "כי מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו". דהא קיימא לן דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירם בפניהם".

יש שלמדו מכאן³¹ שדעת מרן היא שמקום שנכבש על ידי עולי מצרים ולא נתיישבו בו עולי בבל – דינו כחוץ לארץ.

אבל אין הכרח לומר כן³² כיוון שבהמשך התשובה התייחס מרן לבית שאן:

"נמצא כי עם היות בית שאן נחשבת מגבול א"י דכתיב ביהושע (יז יא) "ויהי למנשה ביששכר בית שאן ובנותיה" ובספר שופטים (א כז) ... ובספר שמואל (א לא י) ... ובערובין (יא ע"א) "גן עדן, אמר רבי שמעון בן לקיש, אם בא"י היא בית שאן..." ובכתובות (ק"ב ע"א) "תנו רבנן: מברכותיה של א"י בית סאה עושה שבעים כורין דתניא ר"מ אומר..." ועם כל זה תחשב כחוץ לארץ דאמרינן בפרק קמא דחולין (ז א) על בית שאן "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל..."

משמע מדבריו כאן שאין רצונו לומר שבית שאן דינה כחוץ לארץ. שהרי בגמרות שהביא מבואר שגם לאחר חורבן בית שני, בית שאן הוא א"י. אלא נראה שכוונתו, שביחס לתרומות ומעשרות בגלל ש"רבי פטר בית שאן", היא נחשבת כחוץ לארץ ופטורה מהם לגמרי³³.

30. שו"ת אבקת רוכל (סי' י) התשובה עוסקת בשאלה "על מה שנהגו ישראל בזה"ז בחור"ל שאינם מפרישים המתנות של הכהונה ששוחטים להם, האם יפה הם עושים"? בתוך המו"מ ההלכתי נמצאים הדברים שלהלן.

31. ספר א"י (הרב טוקצ'נסקי, פרק כו סי' ז סע' ג) הוא תירץ: "שאני בית שאן וחברותיה שלא קידשון כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית".

32. ספר ברוך צורי (הרב שלמה בלומנקרנץ, קונטרס עדי עד, סע' יט).

33. כל זה אם נאמר שרבי פטרה לגמרי, כמו שהסביר הרשב"א וכך הבין מהסביר מרן ה"כסף משנה" את שיטת הרמב"ם בהלכות תרומות פ"א ה"ה. אבל אפשר גם להסביר את דבריו, שבית שאן היא א"י כמו כל המקומות שכבשו עולי מצרים ולמרות זאת היא נקראת לפעמים "חוצה לארץ"

את לשון הבית יוסף (בפיסקה הראשונה) "כי הדר שם בחושבו שהוא א"י לא ילך לא"י" יש לפרש שהבית יוסף סובר שהאיסור לצאת מא"י לחוץ לארץ הוא גם מתחום עולי בבל לתחום עולי מצרים, בגלל המצוות התלויות בארץ שמקיימים שם. אבל גם לדעתו, אדם שגר בתחום עולי מצרים מקיים את מצוות ישיבת א"י. או שלמרות שאין איסור על יציאה מכיבוש עולי בבל לכיבוש עולי מצרים – אעפ"כ יש עניין ותועלת לעלות מכיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל מפני תוספת הקדושה שיש בה בגלל המצוות התלויות בארץ³⁴. לכן כתב מרן שאם יחשבו שבית שאן שווה בקדושתה למקום שקידש עזרא יתעכבו בבית שאן ולא יעלו למקומות אחרים בא"י וזוהי קולא. אבל כשידעו שבית שאן אין קדושתה ממש כקדושת מקום כיבוש עולי בבל, ישתדלו לעלות למקום כיבוש עזרא³⁵.

כביטוי מושאל "מפני איזה מום שמצאו באותו חלק", שנתבטלו בה מצוות התלויות בארץ. וכוונתו "חוצה לארץ של כבוש שני" (ראה לעיל סעיף ד).

34. או מדאורייתא או מדרבנן, תלוי בשיטות השונות. שיטת מרן הב"י (ביו"ד סימן שלא) שהיא דרבנן.

35. סברא כזו כתב החזון איש מעצמו (שביעית סי' ג אות יט ד"ה ונראה עיין שם בדבריו).

הרב אהוד אחיטוב

קטיף תיירותי

שאלה

האם ב"קטיף תיירותי" ניתן לאכול מיד תוך כדי הקטיף, או שמא יש להפריש תרו"מ לפני האכילה?

תשובה

בכדי לדון בגוף השאלה, יש חשיבות להבנת המציאות שעליה אנו דנים.

א. כיצד מתבצע הקטיף התיירותי?

בשנים האחרונות רווחת התופעה בה בעלי מטעים פותחים את שעריהם, ומאפשרים למבקרים תמורת דמי כניסה, לקטוף ולאכול בתוך המטע ללא שום הגבלה. מי שחפץ לקחת לביתו עליו לשלם בנפרד על אותם פירות ביציאה מן המטע.

בפשטות, יש לדון במציאות מורכבת זו לאור המשניות (מעשרות פ"ג מ"ה-מ"ח) הדנות באלו אופנים יש לתשלום לפני הקטיף השפעה על חיוב תרו"מ.

ב. קביעות מקח למעשר

מבחינה הלכתית קיימת הבחנה בין שני מצבים, הנוגעים ישירות לחיוב הפרשת תרו"מ לפני האכילה:

א. "גמר מלאכה" – פעולה הקשורה בדרך כלל לאיסוף הפירות באופנים השונים, ואולי אף להכשרתם לאכילה¹. לפני שלב זה ניתן לאכול מן הפירות באופן עראי בכל מצב.

ב. "קביעות למעשר" – פעולת הכנסת הפירות לבית, יוצרת מצב בו נקבעו הפירות למעשר מן התורה, ומשמעות הדברים, שאין לאכול מפירות אלו אפילו לא באופן עראי. חכמים הרחיבו דין זה ביחס לפעולות נוספות המחשיבות את מצב הפירות כ"קביעות למעשר", והנוגעת לענייננו היא פעולת המקח. אלא שה"קביעות למעשר" אינה תקפה רק אם היא נעשית לאחר ה"גמר מלאכה",

1. קיימת מחלוקת עקרונית ביחס להגדרת "גמר מלאכה" האם הוא מתייחס יותר לפעולות המקדימות של האיסוף כעין הגורן בתבואה, או של ההכשרה הטבעית לאכילה כעין השמן והיין בזיתים ובענבים. להרחבת הדברים עי' במאמרו של חברנו הרב שמעון בירן הי"ד, התורה והארץ (ח"ב עמ' 221-260).

כפי שפסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ג). מתוך כך יש להתייחס לנידון. באופן עקרוני גם תשלום עבור פירות מוגדרים, יכול להיחשב כמקח הקובע למעשר, אף אם לא נעשתה פעולת משיכה כלשהיא². בהרבה מקרים פעולת המקח הרגילה נעשית באופן ברור רק אחר ה"גמר מלאכה", ואסורה האכילה מהפירות אחר המקח אפילו אכילת עראי. מאידך, קיימים מקרים בהם המקח מסתיים כבר לפני ה"גמר המלאכה", כגון כשאדם קנה לצרכיו הפרטיים את כל היבול שעל העץ בגינת שכנו³. במקרים אלו אין המקח קובע למעשר, וכפי שנאמר במשנה (פ"ב מ"ו) שבמקרה זה "אוכל כדרכו ופטור מפני שקנה במחזור לקרקע", וכך פסק הרמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"ב).

אך יש מצב ביניים בו התשלום נעשה לפני הקטיפה עבור פירות שייבחרו על ידי הקונה תוך כדי הקטיפה. במצב זה המקח מסתיים רק לאחר הקטיפה כאשר ידוע באלו פירות הוא מעוניין. במקרה זה נאמר במשנה (שם מ"ו) שמותר לקונה לקטוף פרי בודד ולאוכלו בלא מעשר, אך אסור שיהיו בידיו שתי פירות יחד. וז"ל המשנה (שם): "האומר לחברו הילך איסור זה בענשר תאנים שאבור לי בורר ואוכל באשכול שאבור לי מגרגר ואוכל...", וביאר הרמב"ם (פיהמ"ש שם ד"ה מגרגר): "שילקוט הענבים אחת אחת מן האילן ולא יתלוש כל האשכול כדי שלא יתחייב במעשרות". דין זה פסק הרמב"ם להלכה (שם פ"ה ה"ג). השוני בין שני המקרים במשנה לדעת הרמב"ם (שם) הוא "שהרי לא קנה אלא את הנתלש". כלומר, כאשר לא ידוע בעת התשלום אלו פירות ברצונו לקטוף, המקח חל רק לאחר הקטיפה ואז הפירות יכולים להיקבע למעשר, באם תיגמר מלאכתם למעשר קודם לכן. על כך נאמר במשנה שבקטיפה לשם אכילה מיידית, די בשני פירות הנמצאים יחד בידו של האדם להחשיבם כ"גמר מלאכה". וכיון שהמקח מסתיים רק בעת תלישת כל פרי מהעץ, ממילא ברגע שיש בידו שתי פירות יחד נוצר כאן מקח אחר "גמר מלאכה". לעומת זאת אם אינו מצרף שתי פירות יחד בעת האכילה מותר לו לאכול באופן זה ללא הפרשת תרומה, כיון שהמקח היה לפני "גמר מלאכה".

לאור האמור לעיל יש לבחון מהו "קטיפה תיירותית". והאם התשלום בכניסה למטע נחשב למקח הקובע למעשר.

2. רמב"ם (הל' מעשר פ"ה ה"א), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' צד-צה), טעם הדבר נתבאר בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"א) כיון שדמים הם כמקח לענין קביעות מעשר, וכן כתבו הרדב"ז (שם ד"ה ומאימתי) והכס"מ (שם ד"ה הלוקח) בביאור דעת הרמב"ם (שם). בהסבר הדברים עי' בערוה"ש (זרעים סי' צז סעי' יח) שכיון שמן התורה מעות קונות הרי שנתניתם יוצרת מקח החשוב לקבוע למעשר כראיית פני הבית הקובעת מן התורה. ועי' תוס' רעק"א (על הרמב"ם שם מהדורת פרנקל).

3. במקרים בו סוחר עושה כן, בפשטות יהיה אסור לאכול מיד אחר ה"גמר מלאכה" כדין מוליך לשוק – עי' רמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"א-ה"ב).

ג. האם התשלום בכניסה למטע נחשב כמקח?

את התשלום בכניסה ל"קטיף תיירותי", ניתן להבין בשתי אפשרויות: **אפשרות ראשונה:** התשלום בכניסה למטע נחשב כמקח לכל דבר, והוא נערך בהתאם להערכת כמות הפירות שאוכל מבקר ממוצע. אלא שהמקח מסתיים לשיעורין בעת כל קטיף של פרי מהעץ. לפיכך תיתכן אפשרות עקרונית של "קביעות למעשר" כשאחד המבקרים קוטף שתי פירות יחד, כיון שנעשתה כאן פעולה של "גמר מלאכה" לאכילה מיידית, ואיתה הסתיים המקח בעת ובעונה אחת.

לפי הבנה זו קיימים חילוקים בין מצבים וסוגי פירות שונים:

א. כאשר המבקר קוטף שני פירות ביד אחת, **בכל סוגי הפירות** אסור לאוכלם ללא הפרשת תרו"מ. לעומת זאת ניתן לאכול אכילת עראי בלא הפרשה, כשקוטפים פרי בודד ואוכלים אותו לפני קטיף הפרי השני. דבר זה מעשי בחלק מסוגי הפירות הגדולים או הבינוניים כגון: אפרסקים משמשים ותפוחים.

ב. בכרמי מאכל – הענבים נקבעים למעשר כתוצאה מהתשלום מראש, כיון שבדרך כלל בוצרים אשכולות שלמים ולא ניתן לסמוך על כך שייקטפו רק ענבים בודדים. לפיכך יש לעשות הפרשה מראש.

ג. במטעי דובדבן וגודגדן – בדרך כלל נקבעים הפירות למעשר, כיון שגם בהם קוטפים בדרך כלל מספר פירות יחד. ניתן אמנם להנחות את המבקרים שיקטפו דובדבנים בודדים, אך זו הנחיה לא מעשית בעיקר שהיא פוגעת ביכולת האכילה החופשית של המבקרים.

ד. **בפירות הדר** (אם תופעה זו תגיע לענפים אלו) – **לא ניתן יהיה לאכול כלל מן הפירות ללא הפרשת תרו"מ מראש**. כיון שתשלום מראש יוצר קביעות למעשר גם בפרי בודד, כפי שביאר החזו"א (דמאי סי' ז ס"ק כד ד"ה ותנו). טעמו, שכיון שהם נאכלים פלחים פלחים, הרי שגם קטיף של תפוז בודד ייחשב לקטיף מספר פירות יחד כמספר הפלחים שבתפוז, כמו בגרעיני הרימון.

ה. פירות שבכוונתו לקחתם לביתו, צירוף של שתי פירות יחד אינו "גמר מלאכה", ממילא התשלום מראש אינו נחשב כמקח שקובע למעשר. לפיכך כתב החזו"א (דמאי סי' ז ס"ק טז) שגם אם תוך כדי מילוי הסלסילה חפץ הקוטף לאכול מספר פירות במטע, הוא רשאי לעשות כן ללא הפרשה, עד שתתמלא הסלסילה, כיון שה"גמר מלאכה" ואיתו ה"קביעות למעשר" חלים רק לאחר מילוי הסלסילה. כמובן, שלאחר שמילאו את הסלסילה שוב לא ניתן לאכול מתוך הסלסילה יותר מפרי אחד, כפי שכתב החזו"א (שם) ובעקבותיו הדרך אמונה (הל' מעשר פ"ה ס"ק כז וס"ק ל ובציון ההלכה שם ס"ק נד).

אפשרות שניה: התשלום ב"קטיף התיירותי" נחשב כתשלום עבור נתינת רשות לבקר ולקטוף ואינו עבור הפירות כלל. עקב כך, לא נוצרה כאן "קביעות למעשר",

כיוון שהרמב"ם (מעשר פ"ה ה"ד) פסק ובעקבותיו רוב פוסקי דורינו⁴, שמתנה אינה כמקח לעניין קביעות מעשר⁵. לפי הבנה זו יהיו רשאים המבקרים לאכול באופן עראי, גם אם יקטפו מספר פירות בבת אחת, או אף אם ימלאו סלסלות כל עוד לא שילמו עליהם ביציאה, כמבואר במשנה (מעשרות פ"א מ"ה) וברמב"ם (הל' מעשר פ"ג ה"ד)⁶. לפי אפשרות זו חובתם של אנשי המטע היא רק לדאוג להפרשת תרומה על הפירות היוצאים מחוץ למטע עוד לפני התשלום ביציאה, בין אם יעשו כן בעצמם ובין אם ימנו את הלקוחות כשלוחיהם, זאת בכדי להמנע מאיסור מכירת טבל שנגמרה מלאכתו, וכפי שנימק זאת הרמב"ם (מעשר פ"ו ה"ו)⁷, שאין לאדם להוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן.

אלא שהסברה נוטה לומר כאפשרות הראשונה. כיון שהסיבה העיקרית שלשמה מגיע ציבור המבקרים למטעים נובעת בעיקרה מיכולת האכילה בשטח, ולא עצם הביקור במטע. זאת ועוד, בעל המטע טיפל בעצים על מנת למכור את פירותיהם, כש"הקטיף התיירותי" הוא הדרך הרווחית ביותר לעשות זאת⁸. לפיכך קשה יהיה להסתמך אף על הצהרה רשמית שהתשלום הוא על הביקור והפירות ניתנים חינם אין כסף.

ניתן לומר הגדרת ביניים, שהתשלום הוא כולל, הן את האכילה והן את ההנאה של הביקור בחיק הטבע. אך גם בהגדרה זו נראה בפשטות שהפירות נקבעים למעשר על ידי המקח, כיון שהם פרט מוגדר בתוך שאר הדברים השייכים למקח. לכן, לפחות

4. ערוה"ש (סי' קב סעי' י וסעי' טז), כרם ציון (תרומות ח"ב פרק ט סעי' טז) המעשר והתרומה (פרק ח' סעי' ח), כיון שגם החכמת אדם (שם) עצמו כתב כן לחוש לפוסקים שתרו"מ בזה"ז הם מן התורה, כחומרא ולא מן הדין. למעט דעת החכמת אדם (שערי צדק שער מצות הארץ פרק ה סעי' ט) שנקט למעשה שיש לחוש לסוברים שמתנה קובעת למעשר, לפי פשט הירושלמי (מעשרות פ"ב סוף ה"א) שכאשר תרו"מ נוהגות מן התורה, מתנה כמכר גם לענין קביעות למעשר. עי' ערוה"ש (סי' קב סעי' טז) שביאר את דעת הרמב"ם (שם) עפ"י הגמ' (ביצה לה ע"א) שלדעתו היא סוברת שגם בתרו"מ מן התורה מתנה אינה כמכר.
5. דברי הרמב"ם (שם) מבוססים על דין המשנה (מעשרות פ"ב מ"א) "היה עובר בשוק ואמר טלו לכם תאנים אוכלים ופטורים". וביארו בירושלמי (שם ה"א) שהמחלוקת אם מתנה כמכר תלויה במחלוקת אם תרו"מ בזה"ז דאורייתא או דרבנן. ערוה"ש (סי' קב סעי' טז) שלדעת הרמב"ם גם כאשר תרו"מ ינהגו מן התורה, לא תיחשב המתנה כמקח כיון שדין קביעות מקח למעשר הינו דין דרבנן ולגבי זה לא החשיבו את המתנה כמקח. יש להדגיש שבמקרים מסוימים גם לדעת הרמב"ם מתנה הריהי כמקח, אך שם מדובר במתנה חשובה ולא בנתינת רשות גרידא לקטוף מן העץ כמו במקרה שלנו, ועי' תפא"י (מעשרות פ"ה אות ה), ומשנ"ד (שם פ"ד מ"ב סוף ד"ה תינוקות).
6. לדעת המשנ"ד (מעשרות פ"ד מ"ד ד"ה שותים) המושג אכילת עראי לעומת אכילת קבע אינו קשור כלל למושג קביעות למעשר ומדבריו משמע שמותר לאכול כמה פירות ביחד.
7. יש לציין שהרמב"ם (שם) סייג את דבריו עפ"י דברי הירושלמי (דמאי פ"ה ה"ז) שכאשר התיירה המשנה (שם מ"ח) למכור טבל במקרה הצורך רק לחבר.
8. הנחה שקיבלה אישור מבעלי מטע המפעילים "קטיף תיירותי".

למיחש מיהא בעי שלא לסמוך על סברות אלו, ולפיכך יש לדאוג להפרשת תרו"מ מראש.

ד. הצעות להפרשת תרו"מ למבקרים ב"קטיף תיירות"

הצעה ראשונה: בעלי המטע יכינו בכל יום כמות שיש בה בודאות לפחות 1.5% מכל סוגי הפירות שייקטפו במשך היום. כמו כן עליהם להכין שתי מטבעות של 5 ש"ח ממוספרות, ולהתנות שברגע שהאחת "תתמלא" לאחר מספר חילולים מסויים, היא תתחלל על פרוטה ורבע במטבע השניה, וכשהשניה "תתמלא" היא תתחלל על פרוטה ורבע במטבע הראשונה. לאחר מכן⁹ יאמרו הבעלים או שלוחם נוסח הפרשה מראש¹⁰, שיחול לאחר הקטיף¹¹. יש לציין שעל הבעלים להצהיר שהפירות נשארים בבעלותם גם בעת הקטיף עד חלות ההפרשה. זאת בכדי שהפירות לא יעברו בעלות בין אמירת הנוסח לחלות ההפרשה בפועל – דבר היוצר בעיה הלכתית בחלות ההפרשה לדעות מסוימות לפחות בפירות טבל ודאי כמו במקרה הנ"ל¹².

התועלת שבהצעה זו שהלקוחות יכולים לאכול באופן חופשי מהפירות, אך החיסרון בהצעה זו שעל בעלי המטע לקטוף בכל בוקר כמות שיש בה בודאות 1.5% מכלל התוצרת, לפני שעת הכניסה.

הצעה שניה: על כל אחד מהלקוחות להפריש מראש בתחילת הביקור כפי ההנחיות שבאפשרות הראשונה. במקרה זה יש צורך בהסכמת עקרונית של בעל המטע כיון שבשעת אמירת הנוסח הפירות אינם ברשותו של המבקר.

9. כיון שיש דעות שהפרשה על המחובר לכשייתלש מועילה רק אם חלק מן הפירות הם תלושים, תוס' נזיר (יב ע"א ד"ה מ"ט), וכן נוטה דעת מו"ז בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד סי' כד אות ד-ו) רק שהיקל רק אם בידו לתלוש עתה. אף שלמעשה הרבה מן האחרונים מקילים כשכל הפירות מחוברים, עי' הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית (פרק טו סעי' 3 והע' 17).

10. הפרשה זו היא אפשרית עפ"י מה שכתב בשו"ת משפט כהן (סי' לה) ניתן להפריש תרו"מ מפירות של גינה עפ"י נוסח הפרשה מראש הנדפס (שם), וכן פסקו בשו"ת הר צבי (סי' עה אות ב). ובשו"ת מנחת שלמה (סי' נה). מצד הסברא הפרשה מראש שאינה חלה למפרע אלא מכאן ולהבא גם למ"ד "אין ברירה", עי' חזו"א (דמאי סי' טז ס"ק א-ג) ואנציקלופדיה תלמודית (כרך ד' עמ' רכז-רל).

החזו"א (שם סוף סי' יז ערלה סי' יד אות ה) הסתייג אמנם מנוסח "הפרשה מראש" לפחות לדעת השו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' נה) משום שלדעתו הפרשה כזו נחשבת כהפרשה על דבר שלא בא לעולם. אך והקשו עליו בכרם ציון (הלכות פסוקות פרק כ"ג גידולי ציון א-ג). ועי' על כך בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' נה) שהביא אחרונים נוספים הסוברים כחזו"א (שם) אך נקט שלמעשה ניתן להקל בדבר, ועי' עוד המעשר והתרומה (פ"ה הע' כה) שהחזו"א השיב לו בכתב שאכן לדעת הרמב"ם אין בהפרשה מראש חיסרון של הפרשה על דבר שלא בא לעולם.

11. כיון שאין חלות הפרשת תרו"מ על פירות במחובר, כמבואר במשנה (תרומות פ"א מ"ה), וכן פסק הרמב"ם (תרומות פ"ה ה"ט), שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' נה).

12. עי' בהרחבה במאמרו של הרב עזריאל אריאל בנידון זה (התורה והארץ ח"ג עמ' 342-336).

לענ"ד, יש להעדיף את ההצעה הראשונה, הנותנת מענה כולל לבעיה והיא מונעת מכשלה מכלל המבקרים. במקרה שבעלי המטע אינם משתפים פעולה יש לנהוג כפי ההצעה השנייה.

לסיכום:

- א. מקח הנעשה אחר גמר מלאכתם של הפירות, קובע למעשר, ואסור לאכול מפירות אלו אפילו אכילת עראי.
- ב. תשלום מראש עבור פירות שייקטפו לשם אכילה, דינו כמקח המסתיים לשיעורין בקטיף של כל פרי ופרי. לפיכך, אם קטף שתי פירות יחד לשם אכילה מיידית, חלה ה"קביעות למעשר" יחד עם ה"גמר מלאכה", ואין לאכול מהם ללא הפרשת תרו"מ.
- ג. מטעים בהם קיים הנוהג של "קטיף תיירותי", ניתן היה להתיר לאכול מהפירות תוך כדי הקטיף, ללא הפרשת תרו"מ, רק אם היה ברור שהתשלום הוא על הביקור ולא על הפירות הנקטפים. אולם הדעת נוטה שהתשלום בכניסה דינו כמקח הקובע למעשר, בכל קטיף של שני פירות יחד.
- ד. ישנם פירות שקשה להימנע שלא לקטוף מהם שנים יחד, כמו כן בפירות הדר פרי אחד דינו כשנים. לפיכך אין לאכול מהפירות בביקורים אלו ללא הפרשת תרו"מ מראש כפי שנתבאר לעיל.
- ה. ההפרשה מראש רצוי שתיעשה על ידי בעל המטע בתחילת היום, כמפורט לעיל. ובמידה והדבר לא ניתן כל אחד מהמבקרים יפריש תרו"מ מראש בתחילת הביקור עבור כל מה שהוא ובני משפחתו עתידים לקטוף במהלך הביקור.

הרב יעקב אפשטיין

תרופת חמץ שעבר עליה הפסח

שאלה

יהודי שאינו שומר מצוות קנה עבור יהודי שומר מצוות תרופה הומואופטית בכדורים, המכילה חומרים שמקורם בתבואה בכמות גדולה. המוכר לא מכרה לנכרי קודם הפסח. לאחר הפסח הועברה התרופה לקונה. השאלה היא האם הוא רשאי לקחתה לרפואתו, או שהתרופה אסורה עליו מדין חמץ שעבר עליו הפסח?

א. יסודות דין חמץ שעבר עליו הפסח

א. פסק הרמב"ם (הל' חו"מ פ"א ה"ד): "חמץ שעבר עליו הפסח אסור בהנייה לעולם, ודבר זה קנס הוא מדברי סופרים **מפני שעבר על בל יראה ובל ימצא אסורו**, ואפילו הניחו בשגגה או באונס, כדי שלא יניח אדם חמץ ברשותו בפסח כדי שיהנה בו אחר הפסח".

ב. פסק השולחן ערוך (סי' תמח ס"ג): "חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח, אסור בהנאה אפילו הניחו שוגג או אנוס". ואע"פ שאם היה אנוס לא עבר בב"י וב"י קנסו היתר אטו איסור שמא יאמר אנוס הייתי וישהה לכתחילה.

ג. כתב הטור (או"ח סי' תמ"ח): "וחמץ שנמצא בבית ישראל אחר הפסח אוסר בירושלמי **אף על פי שביטלו** (=ולא עבר על בל יראה), דחיישינן שמא יערים לומר שביטלו אף על פי שלא ביטלו. ובעל העיטור אסרו באכילה והתירו בהנאה ואין טעם נכון לחלק בין אכילה להנאה". וכ"פ בשו"ע (סי' תמח ס"ה). והמשנה ברורה (ס"ק כ"ה) כתב שנפסק כטור ולא כבעל העיטור.

ד. פסק בשו"ע (או"ח סי' תמב ס"א): "תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה (שמות יג ז) ובל ימצא (שמות יב יט) כגון המורייס וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיוצא באלו מדברים הנאכלים. אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה, מותר לקיימו בפסח; כגון עריבת העבדנין שננתן לתוכו קמח ועורות, אפילו נתן שעה אחת קודם זמן הביעור הרי זה מותר לקיימו. ואם לא נתן העורות, ונתן הקמח קודם ג' ימים לשעת הביעור, מותר לקיימו שהרי נפסד והבאיש; תוך שלשה ימים, חייב לבער. וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתריאק"ה שננתן לתוכו חמץ, מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ".

והסביר במשנה ברורה (ס"ק א): "הנה המחבר לא איירי כ"א לענין הלאו דבל יראה ובל ימצא דלענין זה ס"ל דעובר על לאו זה אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס ואף דלענין אכילה אינו חייב כרת לכולי עלמא אלא אם כן יש בו כזית בכדי אכילת פרס ויש דסבירא ליה דאפילו לאו אין בו כ"כ דליכא בתערובות שיעור כזית בכדי אכילת

פרס, מכל מקום **לענין בל יראה ובל ימצא** עובר עליו כיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הרי הן מצטרפין זה עם זה כיון שיש שם ביחד **כית חמץ**¹.

ה. עוד פסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תמב ס"ד): "דבר שנתערב בו חמץ ואינו מאכל אדם כלל או שאינו מאכל כל אדם, כגון התריאק"ה וכיוצא בו, אע"פ שמוותר לקיימו אסור לאכלו עד אחר הפסח, ואף ע"פ שאין בו מן החמץ אלא כל שהוא, הרי זה אסור לאכלו. הגה: ולקמן סימן תמ"ז סעיף ד' בהגה יתבאר דיש חולקים ומתירים אם נתבטל קודם הפסח, והכי קיימא לן".

ובאר במשנה ברורה (סי' תמב ס"ק י"ט): "חמץ — היינו חמץ מעליא ורק ע"י שנתערב אינו ראוי למאכל דאי היה חמץ נוקשה קודם שנתעפש מותר להרבה אחרונים לאכול ואפילו כשנתערב תוך הפסח". היינו יש לחלק בין חמץ שנתערב כמות שהוא לבין חמץ נוקשה שעבר תהליכי עיבוד שפסלוהו מאכילה עוד לפני שנתערב, והוא מותר באכילה בתערובת אף בפסח ולא נאסר בב"י וב"י.

ו. לגבי חמץ נוקשה בפני עצמו כתב המשנה ברורה (סי' תמב ס"ק ב): "אבל חמץ נוקשה אינו עובר עליו משום בל יראה ובל ימצא ורק מדרבנן צריך לבערו. ונוקשה מקרי דבר שאינו חמץ גמור כמו אותן שהסופרים מדבקין בו ניירותיהם שעושין מקמח ומים או עיסה שלא נמצא בה עדיין שום סדק רק שהכסיפו פניה או שאינו ראוי לאכילה רק קצת (ודוקא שמעולם לא היה ראוי לאכילה אבל אם נתקלקל בעיניו עד שיפסל מלאכול לכלב וכדלקמן בס"ב) ואם עבר עליו ולא ביערו עיין לקמן. בסוף סימן תמ"ז".

וכ"פ השו"ע (סי' תמז ס"ב) "חמץ נוקשה, אפילו בעיניה אינו אסור בהנאה אחר הפסח. והפידאו"ש, חמץ גמור הן ואסורים בהנאה אחר הפסח". והסביר במשנה ברורה (סי' תמז ס"ק ק"ז) "מפני שלא עבר על איסור של תורה לא קנסוהו חכמים. וכתב המגן אברהם דה"ה דאפילו באכילה שרי אך מפני שנוקשה אינו ראוי לאכילה לפיכך נקט הנאה, אבל רוב אחרונים סברי דבאכילה אסור דמ"מ שם חמץ שעבר עליו פסח ע"ז החמץ".

ב. תערובת חמץ או תערובת חמץ נוקשה?

מבחינת כמות החמץ ישנה בצנצנת של כמאתים גרם גלולות, כמאה גרם שיוצרו מחמץ וע"כ אף אם אין כזית בכדי אכילת פרס, לענין בל יראה עובר עליהן.

אולם השאלה המתבקשת היא האם לפנינו תערובת חמץ או תערובת של חמץ נוקשה המותרת בשהיה בפסח ואין עוברים עליה בב"י וב"י.

נראה שתהליך יצירת התרופות אינו מחמץ שניתן לאכילה אלא תוך כדי תהליך החימוץ מוסיפים לבצק חומרים המפרקים אותו ומשנים אותו, אבל לא

1. מפאת אריכות דבריו לא הבאנום בשלמותם ועיי"ש שמונה עוד מספר דרכים בהן אינו עובר בב"י כגון מין במינו או שבטל בששים ועוד.

ניתן חמץ הראוי לאכילה בתוך תערובת. ולכן נראה שניתן כאן חמץ נוקשה לתוך תערובת. ולפי"ד הרמ"א לעיל (סעיף ה) ניתן אף לאוכלו בפסח. אף אם ניתן חמץ ממש לתוך תערובת, כיון שתוצאת התערובת אינה ראויה לאכילה, (אלא לבליעה בלבד), אין עובר באיסור ב"י וב"י. וע"כ מותר בהנאה אחר הפסח. אמנם אם התרופה חמץ נוקשה בפני עצמו, צריך לעיין האם בליעתה נחשבת אכילה ומותרת רק לפי המג"א או נחשבת כהנאה ומותרת גם לשאר האחרונים שחלקו עליו.

ג. בליעת תרופה – אכילה או הנאה?

פסק הרמב"ם (הל' יסוה"ת פ"ה ה"ח): "במה דברים אמורים שאין מתרפאין בשאר איסורים אלא במקום סכנה, בזמן שהן דרך הנאתן כגון שמאכילין את החולה שקצים ורמשים או חמץ בפסח או שמאכילין אותו ביוה"כ, אבל שלא דרך הנאתן כגון שעושין לו רטיה או מלוגמא מחמץ או מערלה, או שמשקין אותו דברים שיש בהן מר מעורב עם אסורי מאכל שהרי אין בהן הנאה לחיך הרי זה מותר ואפילו שלא במקום סכנה, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שהן אסורים אפילו שלא דרך הנאתן, לפיכך אין מתרפאין מהן אפילו שלא דרך הנאתן אלא במקום סכנה".

ופרש הכס"מ כי שתי לשונות בגמרא (פסחים כ"ה ע"ב) שמותר להתרפאות משום סכנת נפשות או משום שלא כדרך הנאתן, והרמב"ם פסק כשתיהן.

וכ"פ השו"ע (י"ד סי' קנ"ג): "בשאר איסורים מתרפאים במקום סכנה, אפי' דרך הנאתן. ושלא במקום סכנה, כדרך הנאתן אסור; שלא כדרך הנאתן, מותר, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שאסורים אפילו שלא כדרך הנאתן אלא במקום סכנה. הגה: ועיין לעיל סימן קכ"ג. י"א דכל איסורי הנאה מדרבנן מותר להתרפאות בהן אפילו חולה שאין בו סכנה. (ר"ן פכ"ש בשם י"א וריב"ש סי' רנ"ה)".

ובש"ך (שם ס"ק י"ג) כתב: "שלא כדרך הנאתן כו' – לצורך רפואה אבל שלא לצורך רפואה אפילו שלא כדרך הנאתן אסור – ה"א ש' פרק כל שעה, ופשוט הוא. והיינו באיסורי הנאה, אבל באיסורי אכילה שרי כדאי' בפוסקים".

ונמצא עפ"י דבריהם כי ארבעה טעמים להתיר בליעת חמץ נוקשה שלא נתבער לאחר הפסח לצורך רפואה: ראשית, החמץ אינו ראוי לאכילה, ועוד שבליעה אינה אכילה והיא שלא כדרך הנאתו כמבואר ברמב"ם. ועוד לפי הרמ"א שכתב, שי"א שבכל איסורי דרבנן מותר להתרפאות אפילו חולה שאין בו סכנה. ועוד לפי דברי הש"ך, שבאיסורי אכילה מותר לאוכלם שלא כדרך הנאתם אף שלא לצורכי רפואה. וכן נראה מכך שהאוכל ביו"כ מאכלים שאינם ראויים לאכילה ושותרה משקים שאינם ראויים לשתיה פטור מדרבנן (או"ח סי' תריב סעי' ו, ט).

מסקנה

אין צריך למכור תרופה כזו לנכרי בפסח, ומותר לבלוע את התרופה לאחר הפסח.

יעקב אפשטיין

ביעור פירות אוצר בית דין (תגובה)

הרב יואל פרידמן יצא לבאר במאמרו (גליון 46) מספר נקודות ביחס לאוצר בית דין, חלקן לימודיות, וחלקן הלכתיות ותלאן זה בזה, ומתוך כך הגיע למסקנותיו. ונסכמן בקצרה.

א. הוקשה לו כיצד המשנה והתוספתא מביאים את אותה מחלוקת (ר' יהודה ר' יוסי ובתוספתא נוסף ר"ש) כשהמשנה אינה מביאה דיני אוצר בית דין, והבריתא סומכת את המחלוקת לדיני אוצר בי"ד.

ב. כמו"כ הוקשה לו מהו אוצר בי"ד האם נציגות של כלל ישראל, או של בי"ד שבאותה עיר, והציג את הנ"מ בין האפשרויות הנ"ל.

מתוך שאלות אלו, הסיק הרב פרידמן כי הבריתא עוסקת בפירות שעברו אוצר בי"ד, אלא שר' יהודה ור' יוסי עוסקים בבריתא ובמשנה בביעור של פירות שביעית שחולקו מהאוצר קודם הביעור, ור"ש בביעור פירות שביעית שנלקחו מהאוצר לאחר הביעור, כשבשעת הביעור הפירות היו באוצר בי"ד. ועפ"י הסיק שפירות שהיו באוצר בית דין וחולקו לציבור קודם ביעור חייבים מקבליהם בביעורם לכשיגיע זמנם – היינו להפקירם. לעומת זאת פירות שהיו בזמן הביעור ביד אוצר בית דין – פטורים מביעור, עפ"י הרמב"ן בפירושו עה"ת (פר' בהר). ביחס לאוצר בית דין הרב פרידמן הגדיר כי הוא אוצר מקומי הפועל מכח הפקר בי"ד.

ונראה לענ"ד, שאין הדברים מוכחים.

אין מתקבל על הדעת, שהמשנה עוסקת בדין שעיקרו חסר מן הספר. היינו, כיון שאוצר בית דין לא מוזכר במשנה, ולו ברמז, אין זה סביר שהמשנה תביא מחלוקת על דבר שלא נזכר בה. ולומר ששתי מחלוקות לפנינו אחת בלא אוצר בי"ד ונזכרת במשנה, ואחת בפירות אוצר בי"ד ונזכרת בבריתא ורק ניסוחן זהה, ג"כ לא נראה לומר. ויותר נראה, שזו אותה מחלוקת במשנה ובבריתא, ושני חלקי הבריתא המלמדת על אוצר בי"ד והמלמדת למי מתחלקים פ"ש לאחר הביעור הן שתי בבות שאינן תלויות זב"ז, והמחלוקת (הנזכרת במשנה ובבבא השניה בתוספתא), לא נאמרה כלל לגבי אוצר בית דין. וסידור הבריתות בתוספתא אינו יכולה להוכיח כי אמנם החלק השני עוסק באותן נסיבות של החלק הראשון. וכן נראה ברמב"ן שדייק לכתוב "וכשאין אוצר בעיר ולא בי"ד... הוא צריך לבערם מן הבית...". משמע שבבא זו בתוספתא עוסקת כשאין אוצר בי"ד בעיר.

ויוכיחו על אי-התלות בתוספתא כל מפרשי המשנה (מהרמב"ם והרע"ב עד הגר"א בשנות אליהו) שלא תלו את המחלוקת במשנה באוצר בית דין. וא"כ גם בתוספתא אין הכרח לתלות זאת.

באשר לאוצר בי"ד הרב פרידמן מתקשה לחַבֵּר בין אוצר בי"ד במשמעות המורחבת הנוהגת בימינו, כשכל ציבור מקים אוצר בי"ד לעצמו, ומתיר עשיית פעולות חקלאיות ונטילת תשלום עליהן, עד כדי שיווק בתשלום ובהבלעה, לבין אוצר בית דין שבתוספתא שלא נזכרו לגביו אלא ענייני הפקר וביעור פ"ש. ונלענ"ד, שראשית יש לדון על אוצר בי"ד שבתוספתא וממנו לבוא להרחבת המושג בימינו.

הרמב"ם וכן הרמב"ן הזכירו כי נתינת מזון ג' סעודות לחבריו מותרת בעת הביעור, ואחר החלוקה באה השריפה – לרמב"ם, או ההפקר – לרמב"ן ור"ש. בהמשך לדבריהם נראה לומר, כי עצם הכנסת הפירות לאוצר בי"ד היא הביעור, וחלוקת הפירות על ידו היא כביעור הפרטי שמתקיים ע"י כל אחד בפירות שביעית שלא עברו אוצר בי"ד. אלא שבניגוד לביעור הפרטי שבו לאחר חלוקת מזון ג' סעודות בא ההפקר, באוצר בי"ד אי"צ בהפקר מפני שהכל מתחלק לאוכלים. עפי"ז בי"ד אינו רשות קניינית - שיתופית לאנשי העיר, או ציבורית לכל עם ישראל, אלא הוא רשות מבצעת שמתפקידה להוציא לפועל את שויון יד כל הציבור בפירות שביעית, וכיון שהפירות מתחלקים לפי מפתח הצריכה, מערב שבת לערב שבת או מזון ג' סעודות, הרי הם כמבוערים ואינם טעונים ביעור. זו הסיבה לכך שכאשר הפירות בזמן הביעור ביד האוצר הם אינם טעונים ביעור נוסף, וזאת הסיבה לכך שפירות שעברו והתחלקו ע"י האוצר אינם טעונים ביעור.

את הרשות והכח ההלכתי לפעולותיו – ההוצאה ממי שלקט באופן פרטי ושכירת שלוחים לאיסוף היבולים וחלוקתם, נוטל הבי"ד מכח הפקר בי"ד של כלל ישראל שתקנו אופן זה למניעת מסחר בפ"ש (כפי שכתב הרמב"ן). ונראה שלכל מקום או איזור היה אוצר בי"ד אחד, והוא היה בא כוחם של בי"ד הגדול באותו מקום, וכשם שלמקום בי"ד אחד והנהגה אחת, כך היה אוצר בי"ד אחד באותה עיר.

באשר לאוצרות בי"ד בימינו, נראה שצריך להרחיב את התקנה על מנת שיהיה כח ביד בי"ד להיות רשות קניינית הזוכה בפירות ומזכה אותם לאחרים ומשלמת בעבור עיבודים ופעולות שונות. וכאן סביר מאד שיזדקקו לביעור הן בהיותם ביד בי"ד, והן אם חולקו קודם מועד הביעור.

אהוד טוקטלי

לידידי ר' משה הרשטיק

השלום והברכה,

קבלתי היום את הקלטת עם סרטך, ואת מכתבך מחמם-הלב. צפיתי בקלטת בעניין רב, ולמרות שאינני "אובייקטיבי" ... (מה זה?), הרי נא תגובתי הכנה:

שמונים וחמש שנה לפני הולדת הציונות ההרצליאנית, עלה ארצה ר' ישראל משקלוב, מבכירי תלמידיו של הגאון מוילנה. הוא ובני דורו, העולים מן הגולה ובני הישוב הישן בארץ ישראל, הם שפרצו את הדרך לשיבת ציון של ימינו.

ממשיכי דרכם מפלסים היום נתיבים חדשים במעלה ההר. החלוצים האמיתיים היו ונותרו יהודים יראי שמים, אחת ידם מחזקת בטוריה ובמקלע, ובידם האחרת ספרי קדושת ישראל.

ציונות של אמת הייתה ונותרה המעש הנובע מן האמונה. האדמה והעם, השמיים והארץ, המעשה והכיסופים – כולם חד המה. ארץ ללא עם משולה לגוף מת; ארץ ועם ללא תורה נדמו לגוף ונפש נטולי נשמה.

את המסר המורכב הזה, בחר משה הרשטיק לבטא דווקא במדיום השטוח ביותר. בסרטו הקצר, הוא מקים לחיים את תמונות העבר וההווה, הנסתר והנגלה, הגשמי והרוחני. השפה הסינמטית של הרשטיק מציירת את מתאר עולמו הפנימי. זהו נסיון מרשים לבנות אסתטיקה שונה, לא מערבית ולא אריסטוטלית, של הנרטיב הקולנועי. עבור היוצר היהודי, אין הפרש בין עולמו הגשמי לבין פנימיותו הרוחנית, בין עבר היסטורי לבין כיסופי העתיד.

הסרט אינו מנסה לשאת חן בעיני קהלים רחבים, ועם זאת אינו קשה לצפיה. הסגנון הישיר, הפשוט והכן מעביר לצופה את עולמם הפנימי של הדמויות ושל יוצרן. אין זה סגנון מגובש עדיין, אך זהו נסיון חשוב לפרוץ את מגבלות המדיום ההמוני, שטוף השטחיות. יש לקוות כי בסרטים שעוד יבואו, יתגבש הסגנון הייחודי שישקף נאמנה את המהות הפנימית של התרבות הישראלית העתיקה - חדשה.

בידידות

אהוד טוקטלי